

УЧИЛИЩЕТО

- сигурно и дружелюбно място

за всяко дете

НАРЪЧНИК ЗА УЧИТЕЛИ

доц. Нели Петрова-Димитрова и Яна Станева

София 2010

УЧИЛИЩЕТО

- сигурно и дружелюбно място
за всяко дете

НАРЪЧНИК ЗА УЧИТЕЛИ

София, 2010

В наръчника са включени материали от:

A Guide to Promoting Resilience in Children: Strengthening the Human Spirit, edith H. Grotberg, Ph. D. from the Early Childhood Development: Practice and Reflections series * Bernard Van Leer Foundation

Глава Първа, глава Четвърта и частите „Какво могат да направят учителите?“ и примерите към тях във Втора глава са написани от **доц. Нели Петрова-Димитрова**

Трета глава и частта „Задачи на възрастта“ към Втора глава са подготвени от **Яна Станева**

Под общата редакция на доц. Нели Петрова-Димитрова

Този сборник се издава в рамките на проект „Резилианс без граници“, реализиран от сдружение ИСДП, с финансовата подкрепа на Фондация ОУК.

Издава:

Сдружение Институт по социални дейности и практики

Адрес: София 1000
ул. Княз Борис I, № 78, ет. 2
тел. +359 2 852 47 13
sapi@sapibg.org
www.sapibg.org

Дизайн на корицата: Ралица Кацова
Предпечат: Таралеж ЕООД

ISBN 978-954-90306-8-6

**Издава се с финансовата подкрепа
на Фондация ОУК - Женева**

Разпространява се безплатно

СЪДЪРЖАНИЕ

Глава 1

ВЪВЕДЕНИЕ. УЧИЛИЩЕТО И РЕЗИЛИАНСЪТ	5
Какво е резилианс?	16
Три източника на резилианс.....	18
Примери за това какво е резилианс.....	20
Личностно израстване	28
Критерии за резилианс	29

Глава 2

ВЪЗРАСТОВИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОЯВА НА РЕЗИЛИАНСА	29
1. Детето в предучилищна възраст (4 до 6 години)	29
2. Детето в начална училищна възраст (7 до 10 години)	34
3. Детето преди юношеството (11 до 14 години)	39
4. Детето през юношеството (14 до 18 години)	43

Глава 3

КАК ДА СЕ ОРИЕНТИРАМЕ ОТ КАКВА ПОДКРЕПА ИМАТ НУЖДА ДЕЦАТА? ..	47
Образование. Въпросник за подрастващите	47
Образование. Въпросник за родителя/попечителя	51
Таблица на приятелствата - Дете	54
Таблица на приятелствата - Родител/Настойник	60

Глава 4

ПРИЗНАЦИ ЗА МАЛТРЕТИРАНЕ ПРИ ДЕЦАТА	63
Деца - жертви на насилие. Травмата и последствията върху психичното здраве	63
1. Основни психологични последствия за децата, жертви на сексуално насилие.....	64
2. Психични разстройства в следствие на преживяно сексуално насилие в детска възраст.	65
3. Разкриване на физическо малтретиране	67
4. Признаци и симптоми на психическо (емоционално) малтретиране	69
5. Сексуално малтретиране	70
6. Признаци и симптоми на negliжирането като малтретиране	72
Приложение 1	74

ГЛАВА 1

ВЪВЕДЕНИЕ УЧИЛИЩЕТО И РЕЗИЛИАНСЪТ

Училището е сред обществените институции, които имат изключителен принос за самооценката и себевъзприемането на всеки от нас. Учителят има символичното значение на водач, наставник, будител. Как детето се чувства прието от училището, от своя учител, от своите учители има изключително значение за неговото израстване. Днес по-често се говори и пише за неудачите на училището, за това, че децата са станали други, че не можем да се справяме с тях - не уважават никого, не се интересуват от важните неща, а от преходните и модерните. Насилието в училище сякаш става все по-признат проблем, но решението му се търси повече в откриването на виновния.

Всеки учител вероятно би искал да е добър учител, но въпросът е какво означава това? Дали добър учител е учителят, от когото децата се страхуват, „треперят“ или този, който оставя диря в ставането на малкия човек? Кой е учителят с главно „У“? От него ли зависи да бъде такъв или от това как са го възприели децата?

Всяко училище вероятно би искало да бъде мястото, където децата се срещат с духовното и тази среща някак не се вписва в проблема с насилието. Училището би трябвало да е мястото на децата, мястото където се чувстват приети, сигурни, подкрепяни. Пространство на търсене, на опитване, на успехи и трудности, но пространство на детето, негово място. Възприемането на училището като такова пространство от всяко дете наистина би го превърнало във фактор за резилианс.

Резилиансът е способност на хората да оцеляват в изпитания, способност да се изправят след голямо страдание, загуба, травма. Става дума за индивидуална човешка способност да про-

дължиш да живееш, да можеш да намериш смисъл в живота си, да работиш, да имаш смислени връзки с други хора, да създадеш семейство, да бъдеш щастлив след преживяно голямо страдание. Тази индивидуална човешка способност се изгражда в отношенията, във връзките на човека с другите. Особено важна е т.н. социална мрежа, без която преодоляването на голяма трудност, травма, страдание е невъзможно.

Резилиансът отваря важно пространство на социални актьори като детската градина, училището. Социалната мрежа участва в „остойностяването“ на човека и в този смисъл тя може да има силно компенсиращо влияние по отношение на обезценяващите влияния на други фактори. Резилиансът ни помага да се върнем към смисъла на нещата, да се запитаме как се случи така, че училището, а вече и детската градина се превърнаха в места, несигурни, непривлекателни за децата, често възприемани от тях като заплашителни. Как стигнахме до там да местим едно дете от една детска градина в друга, защото „застрашава сигурността на другите деца, или им пречи“, защото вече като че ли приехме това за нормално в началното училище. И може би ще ни позволи да се замислим как училището може да бъде сигурно място за всяко дете, и за нараненото също. Отговорът е прост – като го приеме като дете, като личност, а не само като ученик. Но изпълнението е трудно, изисква промяна на нагласата на възрастните – и родители и учители.

Как да превърнем училището в сигурна за детето среда, в която насилието е неприемливо? Как училището да е сигурно, безопасно място за всяко дете – за ученолюбивото и старателното, за изоставащото и нараненото?

Обучението е преди всичко отношение. В тази книжка ще се опитаме да споделим с вас някои свои вярвания за училището, някои идеи как да възпитаваме и обучаваме децата и някои идеи, как да не го правим. Според нас насилието в училище е продукт на отношенията между възрастните и децата и ако е така, то превенцията би трябвало да означава промяна именно в отношенията. Камерите и охраната може и да помогнат, но истинското справяне с проблема е в отношенията, в промяната в обучението.

Резилианс подход. Нашите вярвания и идеи са повлияни от един сравнително нов подход в познанието за човека, този на резилианс-подхода. Това е един хуманистичен подход, който акцентира върху силните страни, ресурсите на хора, върху техните способности да се справят и оцеляват в трудни ситуации. Възрастните хора, и сред тях в най-голяма степен родителите, учителите имат изключителна роля за това от едно дете да израсне един справящ се с живота си, способен да бъде щастлив човек.

Доброто отношение (bien traitance) Много години закрилата и защита на децата се е ръководела от необходимостта детето да се предпази от малтретиране (от френски език – лошо отношение). Достатъчно ли е да няма малтретиране, за да е добре детето? Не е ли необходимо вече да говорим и за добро третиране, или по-точно добро отношение. Възниква и въпрос – а знаем ли какво означава добро третиране, т.е. добро отношение. Какво е добро отношение - ето един възможен отговор – любов плюс закон.

Какво означава да обичаме детето, нали всички обичат детето си и изобщо децата? Да обичаш детето означава:

- отношение на безусловно приемане на детето такова каквото е, а не стремеж да го направим такова, каквото на нас ни се иска да бъде;
- емоционално отношение на нежност, жертвоготовност, физически допир, гушкане, съобразяване, грижа, закрила, подкрепа;
- да го уважаваш сега, когато е дете, да не приемаш детството като подготовка за живота на възрастния, заради който е оправдано да пренебрегнем днешното дете.
- да се опитваш да разбираш от какво се нуждае детето: не какво иска, не какво казва че иска, а от какво се нуждае. Често децата казват, че искат едно, и това означава друго. Разбирането на нуждите не е проста работа, изисква внимание, мислене, слушане на детето, и пак мислене;

- да се опитваш да направиш така, че нуждите на детето да са задоволени, след като са разбрани. Ако на детето му е нужна по-голяма увереност, за да се чувства добре в училище, какво може да се направи? Ако на детето е нужно внимание и подкрепа, за да се справи с раздялата с хората от дома, какво може да се направи? Отговори и рецепти няма, ако си задаваме тези въпроси е вероятно да намерим и най-добрите отговори;

Законът – това са правилата, това са нормите и ценностите. Децата учат границите от нас, от нашето отношение. Законът казва, че родителите се грижат за децата си, а децата слушат своите родители и учители. Възрастните би трябвало да въвеждат границите – правилата, нормите като важни за хората, които им помагат да живеят по-добре заедно. Правилата и нормите не са по-важни от хората, те са за хората. Ако в училище гледаме на правилата по този начин, те биха могли да бъдат добра рамка за отношения. Последницата за децата е способността да бъдат самостоятелни, щастливи възрастни хора.

Какво е малтретиране - любов без закон? При този случай на малтретиране любовта преминава границите, поставени от закона. Детето се инструментаризира, то се превръща в средство за удоволствие и прокламираната любов към него е отсъствие на уважение, на разбиране на нуждите му и на търсене на начин за тяхното удовлетворяване. За да бъде сигурно място, училището би следвало да предприеме сериозни мерки за предотванване на децата от такава злоупотреба. Известно е, че педофилите търсят възможности да са близо до деца и училището е една от тези възможности. Сериозният подход към подбор на персонала е важна стъпка, но е необходимо и да се въведат правила като – забрана на възрастен да бъде в едно помещение с дете сам при затворена врата, добре разработена и ясна за децата система за сигнализиране, система за информиране на децата за превенция на насилието. Не можем да обучим децата да се справят с насилниците, но можем да ги научим да разпознават насилието и да споделят. Могат да се въведат програми – „Моето тяло е неприкосновено“, „ От кого да потърся помощ, ако имам проблем“ и пр.

Какво е малтретиране - закон без любов? При този случай на малтретиране става дума за дресиране на детето, за поставяне на дисциплината като най-важна цел, като самоцел. Обучение и възпитание, ориентирани към стриктно спазване на правила и санкции при неспазването им, е проява на власт, не на грижа за детето. Те по-скоро по някакъв начин удовлетворяват потребностите на възрастните да контролират другите, отколкото да имат нещо общо с грижа за детето, както често се представят. Този тип малтретиране често е съпроводено с физическо насилие, проявено като наказание. Наказанията са опит да въздействаме върху поведението на детето като предизвикваме у него болка или страдание и разчитаме, че страхът ще е мотивът повече да не прави това, което искаме да не прави. Страхът не е надежден мотиватор в дългосрочен план. Проблемът е също и в това, че по този начин ние изразяваме неуважение към детето като към мислещо същество, като към ценно същество. Последиците за децата са изключително тежки. Възможно е те да се възприемат като обекти без стойност, да имат ниско самоуважение, което не им позволява да уважават и другите и често тези деца също извършват насилие или имат други девиантни прояви. Учителите в училище не са подготвени да разпознават в отклоняващото се поведение на детето сигнал за помощ, симптом за проблем, те го разпознават като проблем и най-често решават този проблем чрез наказание. Този подход по-често закрепва отклонението, отколкото да го отстрани или то се замества от друг симптом. Учителите би следвало да се подготвят да търсят помощ в такива случаи от други специалисти. Сигурното училище, не е затворено училище, то взаимодейства с другите институции; не се притеснява, че ако сподели за трудности, това ще означава, че ще бъде упреknато в некомпетентност.

Какво е малтретиране - нито любов, нито закон ? Понякога децата са обект на перверзно отношение, те служат за задоволяване на перверзни потребности на възрастните. Става дума и за физическо, и за сексуално, и за емоционално насилие, за унижение, измъчване и изтезаване. Често възрастните, които вършат това са били обект на малтретиране в своето

детство. За съжаление в училище понякога учителите злоупотребяват по този начин с някои деца. Когато ги слушаш или наблюдаваш, имаш чувството че този учител сякаш е забравил, че срещу него стои дете и е мобилизирал цялата си власт и ярост, за да му „даде да се разбере“. Често това поведение не се разпознава като злоупотреба и към него се проявява висока толерантност и от страна на другите учители, често и от страна на родителите. Последиците за децата са изключително тежки.

Очакването на постижения от детето. От гледна точка на резиланс подхода, една от ключовите функции на училището за изграждане на човек, способен да се справя с трудности, е очакването, което учителите имат към децата. Много е важно учителят да очаква, че детето ще се справи и ще постига все повече и повече. Става дума за обща нагласа и отношение на учителя, която изключително повлиява мотивацията за учене при детето. Очакването за постижения не бива да се смесва с по-често появяващото се в практиката очакване за високи оценки и от учители, и от родители.

Подкрепа на постиженията, позитивното учене и възпитание. Поощрявайте всяко дете по-често, отбелязвайте с думи това, което детето прави добре. Обикновено сме по-склонни да изразяваме негативната си оценка и подминаваме като в ред на нещата това, което е резултат от усилие. В действителност мотивирането е по-силно чрез позитивна подкрепа, отколкото с негативната.

Активни методи на обучение и използване на групата. За да бъде сигурна и приятелска за детето среда, училището би трябвало да променя методиката на обучение от по-скоро пасивна (представяне на знания, на информация от учителя и прилагане на възпроизвеждане на знанията от учениците) към активна, поставяща учениците в позиция на търсене на информация, на преработване и представяне. Използването на групата (напр. работата в малки групи, формиране на екипи, ролеви игри и др.) допринася за активизиране и мотивиране на децата и едновременно с това силно повлиява върху отношенията помежду им.

Учителят да може да встъпва в истински човешки отношения, да бъде истински. Резилиансът твърди, че професионалистите, включително и учителите, биха могли да изпълняват ролята си на учители, без непременно да поставят твърда ролева дистанция. Нещо повече, истинските човешки отношения с учениците им помагат да възприемат себе си като достойни за уважение хора, което води и до отношение към съучениците като към достойни хора. В контекста на такива отношения насилието е по-скоро неприемливо отношение.

Надменността на възрастните. Промяната в отношенията възрастен дете би трябвало да е по посока на уважение и приемане на детето такова каквото е. Това е теза, която изглежда по-лесна да се изкаже, отколкото да се постигне. Да уважаваш детето означава да го слушаш, да го наблюдаваш, да се опитваш да го разбереш, да приемеш, че то е значимо. Най-важното според нас е да преодолееш „надменността“ на възрастния. Често ние приемаме само доброто, послушното дете, смятаме, че детето трябва да ни слуша само поради факта, че то е дете, а ние възрастни. Тази нагласа, съчетана с реалната власт на възрастния, кара детето да се чувства потиснато, осъждано, в много случаи отхвърляно.

Привличането на родителите. Изследванията показват, че училището има превантивна роля по отношение на справянето на детето, на детето в риск, когато родителите биват въввлечени в дейността на училището. Честите контакти между родители и учители са гаранция за по-конструктивното израстване на децата. Най-важното е контактите да са партньорски. В нашето ежедневие по-често срещаме взаимното обвинение и прехвърляне на отговорности, отколкото примери на действително партниране и взаимодействие. **Пример:** На среща с директори на училища обсъждахме как да се подобри работата със семействата. Започнахме с определяне на проблема, какъв е, къде е. Повече от половин час директорите говореха, аз записвах в едната половина на голям постер на стената, другата половина оставаше празна. Записвах – „родителите не се интересуват от децата си“, „безотговорни са“, „питат само за оценки“, „не се обаждат“, „не идват на родителски срещи“,

„нямат време за децата си“, „не ги контролират“ и пр. Когато им направи впечатление празната страна, един от директорите каза – ние само за тях говорим, може би има причини и у нас. И тогава започна най-конструктивната част – обсъждане на проблемите в отношението и поведението на самото училище и учители, и не защото те са по-големи, а защото те могат да бъдат променени, зависят от самите учители и училището. Стигнахме до обсъждане на начина, по който училището комуникира с родителите, за това кога ги търси, търси ли ги, когато детето се справя много добре, за обвинителното отношение по време на срещи и пр. Откри се необходимост от договаряне между партньорите и определяне на ясни механизми на взаимодействие.

Участието на децата. Участието на децата при вземане на решения, които ги засягат, е тяхно право, което потъпкваме ежедневно. Решенията, които се вземат, не винаги отчитат интереса на децата и почти никога не ги включват. Времето за учене е съобразено със сградите, училищните правила - с учебния процес, обучението се определя, оценява от учителите, децата не участват. А всичко това се прави в името на децата. Ако искаме училището да е сигурна среда за децата, те трябва да могат да дават своя глас по всички важни въпроси. И тук не става въпрос за игра на участие, за манипулиране на децата и за злоупотреба с тях. Става дума за действително сериозно обсъждане от родители и учители как, в зависимост от възрастта и възможностите, може да се чуе гласът на детето. Децата трябва да участват в определянето на правилата, трябва да участват в изработването на цялостната политика за сигурност в училище, трябва да могат да дават своето мнение за ученето, за учителите. Важно е как да се направи това, за да е сигурно, че това е гласът на децата, не нечий друг.

Детето, което пречи. Ние смятаме, че всяко дете е важно. Често в училище, в детската градина се поставят интересите на групата, на „многоото“ над тези на отделното дете. „Този ученик пречеше на останалите и се наложи учителят да го отстрани“, фрази подобни на тази са по-скоро общоприети за училищната култура. Вече отстраняваме и деца от детската градина, защото пречат или застрашават другите деца. Обединя-

ват се учители и родители и детето се „премества“. Ако наистина всяко дете е важно, имаме ли право да изобщо да поставяме така проблема? Защо не можем да кажем многото пречат на детето? Приели сме, че многото са по-важни от единия, само защото са много, или защото са прави? Като определяме кой е прав, ние фактически поемаме функция на съдници, но в училище детето на съд ли е или на място, където се грижат за него? Ако едно дете „пречи“, вероятно има нужда да бъде разбрано, има някаква потребност, която го кара да постъпва така. Това, че разбирането ѝ надхвърля традиционната педагогическа компетентност не поставя ли друг проблем, извън детето? На една среща директор на училище, в което две момичета убиха своя съученичка сподели „Имаха много лоши прояви в училище и ги извиках (двете момичета) в моя кабинет, те се държаха крайно арогантно и аз ги изгоних“. Още тогава се питах „А, ако не ги бяхте изгонили, ако бяхте разбрали истинските им проблеми, дали нямаше да има друг край тази трагедия? Трябва ли да имаш висше педагогическо образование, за да изгониш един тийнейджър, който се държи арогантно, не стига ли и основно образование, за да се аргументира подобен подход? Кога ще започнем да търсим отговорността у възрастните, които са професионалисти? Ако се счупи мост, отговорността се търси у архитекта, инженера, не в моста. В училище, в публичното пространство, ако има проблеми, виновни са учениците, почти никога възрастните, родителите, учителите, или училището. Такава атмосфера е враждебна и несигурна за детето, то не се чувства прието там, страхува се. В такава атмосфера насилието е приемливо поведение.

Проблемът „тормоз“ в училище. Тормозът в училище е много по-разпространено явление, отколкото си мислим. Факторите могат да се търсят в семейното възпитание, влиянието на детската група, медиите и пр., но това не променя факта, че в училище има деца, които страдат, поради тормоз от други деца. Обикновено децата се срамуват или страхуват (или и двете), да споделят за това с учители или родители. Възрастните - и учители, и родители - по-често не разпознават тормоза като такъв, или се доверяват на способностите за справяне

– „всички сме минали през това, така се каляват характерите“ и пр. Тормозът и липсата на реакция към него има тежки последици както върху детето-жертва и децата-насилници, така и върху всички деца и атмосферата в училище. При всички случаи влиянието не е към превръщане на училището в сигурно и приветливо място. Добре е училищата да разработват своя цялостна **политика към превенция на насилието и тормоза**. В тази политика могат да се включат подготовка на учители и на родители за разпознаване на симптомите на тормоза, обучение на децата в отстояване на себе си без насилие, въвеждане на норми и правила в училищния живот, които да са насочени към други ценности, насочени към неприемане на тормоза; осигуряване на форми и дейности за изразяване на агресивните импулси като конкурси, дебати, състезания и пр.

Проблемът риск от отпадане от училище. Риск от отпадане от училище означава, че са налице трудности в процеса на образование и обучение на детето, които затрудняват неговото включване в основните дейности и постигането на необходимите успехи в тях, и показват вероятност от отпадане от училище.

Основни рискови групи за отпадане от училище:

- деца с увреждания, след „неуспешно“ интегриране в училище. Тенденцията за включване на деца с увреждания в общообразователното училище има своите позитивни последици както върху децата с увреждания, така и върху тези без и е безусловно линия, заслужаваща подкрепа. Едновременно с това отсъствието на подготовка на децата и на учителите, недостигът на часове на ресурсните учители поставят на изпитание истинския смисъл на това включване и могат да доведат до обратен ефект – ефект на изключване. Не е достатъчно да подготвиш само физическата среда за децата с увреждания, изключително важно е да се подготви емоционалната и познавателната среда, така че тя да не затруднява и децата със и децата без увреждания;

- деца от малцинствени групи, с риск за отпадане още от началните класове поради трудности в езика, социалните умения и липса на достатъчно условия за тяхното посрещане в учи-

лице. Този проблем е познат, но и досега не са намерени достатъчно надеждни средства за решаването му. Често децата поради незнание на езика и липса на определени умения забавят усвояването на материала и биват или стигматизирани като „бавноразвиващи се“ или социално изключени като аутсайдери в класа;

- деца в пубертетна и юношеска възраст с поведенчески проблеми. Обикновено това са деца с проблеми в семейната и социална ситуация, които като протестно поведение извършват статусни нарушения, намаляват успеха си, бягат от училище, от дома или институцията. Неподготвеността на училището да разпознае това, което те казват със своите прояви, често има за последица санкциониране, стигматизиране и в крайна сметка изгонване от училище;

- деца в пубертетна и юношеска възраст от малцинствен произход и женски пол, които стават жертва на насилие в следствие особености на културните традиции и биват продавани или купувани като булки, принуждавани да се грижат за по-малките деца в семейството или да работят, за да изкарват прехраната на семейството.

Необходимост от мултинституционален подход.

Училището е ключов компонент на социална мрежа и като такъв би трябвало да се възползва от нея. Превръщането на училището в сигурна и привлекателна среда за детето не би могло да се случи без партньорство с местните власти, социалните служби, културни институции и пр. Партньорството не бива да е плод на лично желание и лични контакти, а да е закрепено с ясни договорености и механизми. От една страна училището участва в решаването на сериозните проблеми на общността, от друга общността, влизайки в училище, допринася за прозрачност и за обогатяване на ресурсите на училището.

Какво е резилианс?¹

„Баща ми се напива постоянно. Каза, че ще убие мен и майка ми. Майка ми ме остави при приятели и избяга. Нямам представа къде е.“

(6-годишно момче)

„Трябва да ходя често в болницата, защото имам много болести. Не знам дали някога ще се оправя.“

(10-годишно момиче)

„Видях как баща ми беше наръган с нож от един съсед, който му имаше зъб.“

(6-годишно момиче.)

„Аз съм много нисък и хората в училище постоянно ме тормозят.“

(11-годишно момче)

Всеки ден деца по целия свят се сблъскват със ситуации като тези описани по-горе. Някои трябва да се справят със стрес от развод или болести, докато други се изправени пред бедствия – война, бедност, епидемии, глад, наводнения. Дали тези преживявания ще навредят или ще направят по-силно отделното дете, зависи отчасти от неговия резилианс.

Резилиансът представлява човешката способност да се изправяш лице в лице, да преодоляваш и да ставаш по-силен или дори да се промениш в следствие на несполуките в живота. Всеки се сблъсква с тях; никой не е изключение.

Нека още в самото начало да уточним откъде произлиза думата резилианс и какво е нейното значение. В английския език отразява силата на тялото, устойчивостта на характера. Самата дума има латински произход и означава скачам назад, подскачам, избликвам. Използвайки я в психологията, тя придобива по-различно значение, като към устойчивостта на личността се добавя и неговото възстановяване и изграждане наново, или това е способността на човека да се развива успешно при го-

¹ *A Guide to Promoting Resilience in Children: Strengthening the Human Spirit*, edith H. Grotberg, Ph. D. from the Early Childhood Development: Practice and Reflections series * Bernard Van Leer Foundation

леми трудности. Тази способност обаче не е постоянна величина. Тя се променя в зависимост от конкретните условия и различните етапи от живота на личността.

Резилиансът е не толкова нов подход на работа, който може да се използва единствено от професионалистите, работещи с деца, а процес, който може да се управлява от всеки един човек, желаещ да помогне. В този процес дейно участие е необходимо да взема и самото дете. Тук се изисква голяма способност за преосмисляне на себе си и извличане на поуки както от провалите, така и от приятните изненади.

Когато детето ни преживява тежко житейско събитие, ние като родители се опитваме да му помогнем, но не винаги знаем какво точно да направим. Друг път се опитваме просто да го предпазим от различни негативни преживявания. Чрез този наръчник ще се опитаем да ви запознаем с възможни начини на поведение, чрез които да подпомогнете детето си и да го направите по-устойчиво на житейските кризи.

Опитвайки се да направим едно дете резилиентно, т.е. устойчиво и справящо се с трудностите е много важно не да наблюдаваме на проблема, с който то се сблъсква, а да се опитаем да намерим силните страни както в неговата личност, така и в обкръжението и в дадената социална ситуация. Тези ресурси, колкото и парадоксално да звучи, могат да се открият дори и зад едно негативно поведение от страна на детето. Например, ако то е извършило някоя противообществена проява и тя, проучвайки я по-подробно, се оказва изискваща творчество и определен интелектуален потенциал, ние може да се възползваме от тази даденост при детето и да я насочим в положителна посока. Това не означава да приемем поведението, а напротив – да направим разграничение между личност и поведение. Например може да му кажем – *“Поведението ти е неприемливо и аз не мога да се съглася с него и да го одобря. Въпреки това виждам, че ти можеш да използваш тези възможности, които показваш в една положителна посока.”*

Начинът, по който родителите или другите обгрижващи детето реагират на определени ситуации и помагат на самото дете да реагира. Те би трябвало да ги разделя на такива, които

стимулират изграждането на резилианс в техните деца, и на други, които разрушават резилианса или изпращат объркващи послания, едновременно подпомагайки и пречейки на развиването на способността за справяне.

Помощта от професионалисти е необходима в тежки моменти, но тя не е достатъчна. Родителите е добре да знаят, че заедно с храната и подслона, децата се нуждаят от любов и доверие, надежда и независимост. Освен сигурно убежище, те имат нужда от здрави взаимоотношения, които да подхранват приятелството и отговорността. Те се нуждаят от подкрепа и самочувствие, от вяра в самите себе си и в техния свят, все неща които съставляват резилианса.

Три източника на резилианс

За преодоляване на негодите децата използват три източника на резилианс наречени: АЗ ИМАМ, АЗ СЪМ, АЗ МОГА. Какво извличат от всеки един източник може да се опише така:

АЗ ИМАМ

- Хора около мен, на които вярвам и които ме обичат безусловно
- Хора, които ми поставят граници, за да знам кога да спра преди да е станало опасно
- Хора, които ми показват да върша нещата "правилно", по начина, по който те ги правят
- Хора, които искат да се науча сам да върша определени неща
- Хора, които ми помагат когато съм болен, в беда или трябва да науча нещо

АЗ СЪМ

- Човек, когото хората могат да харесват и обичат
- Щастлив да правя добри дела за други и да им показвам загрижеността си
- Изпълнен с уважение към себе си и към другите
- Готов да поема отговорността за действията си

- Сигурен, че нещата ще се оправят

АЗ МОГА

- Да споделям с другите неща, които ме плашат или притесняват
- Да намирам начини да се справям с проблемите, с които се сблъсквам
- Да се контролирам, когато усетя, че върша нещо неправилно или опасно
- Да преценя кога е подходящо да говоря с някого или да предприема действие
- Да намеря някой, който да ми помогне когато имам нужда

Едно дете не се нуждае от всички тези аспекти, за да бъде устойчиво, но един не е достатъчен. Едно дете може да бъде обичано (АЗ ИМАМ), но ако то няма вътрешната сила (АЗ СЪМ) или социални, комуникативни умения (АЗ МОГА), то не може да съществува резилианс. Едно дете може да има много голямо самочувствие (АЗ СЪМ), но ако то не знае как да общува с другите за разрешаването на проблеми (АЗ МОГА) и няма към кого да се обърне за помощ (АЗ ИМАМ), детето не е устойчиво. Едно дете може да е много комуникативно и да говори добре (АЗ МОГА), но ако то не е съпричастно (АЗ СЪМ) или няма модели за подражание (АЗ ИМАМ), няма отново резилианс. Резилиансът се оформя при комбинация от тези аспекти.

Тези аспекти на способността на детето да се справя с критична ситуация може да ви се струват очевидни и лесни за придобиване, но не са. Само около 38 процента от хилядите родители взели участие в Международния Проект Резилианс дават да се разбере, че подпомагат резилианса. Това е много малка част за толкова важен елемент от детското развитие. Много възрастни съзнателно или не подриват или пречат на развитието на способностите за справяне в децата си, или пък изпращат смесени сигнали и много деца се чувстват безпомощни, тъжни и недостатъчно обичани. До тази ситуация не винаги се стига нарочно; в по-голяма степен хората не са запознати с това как да стимулират в децата си тяхното израстване. Самите деца не

могат да придобият тези способности сами, те се нуждаят от възрастните за това.

Примери за това какво е резилианс

Има много случаи, в които деца и възрастни се сблъскват и превъзможват несгоди в живота си, въпреки че обстоятелствата не предполагат тяхното справяне с тези несгоди. Ето някои реални ситуации. С помощта на модела АЗ ИМАМ, АЗ СЪМ, АЗ МОГА, се вижда какво може да се направи, за да се стимулира резилианса и да се преодолее проблемната ситуация.

Пет годишно момче² се прибира и казва на майка си:

„Едно по-голямо момче ме тормози непрекъснато в училище. Той ме удря и понякога ме рита. Аз му казвам да престане и той спира за кратко, но после пак започва. Много ме е страх от него.“

Майката може да използва АЗ ИМАМ аспектите „Хора около мен, на които вярвам и които ме обичат безусловно“ и „Хора, които ми помагат, когато съм в беда“; АЗ СЪМ аспектите в детето могат да бъдат засилени, като му се помогне да се осъзнае като „Човек, който може да бъде харесван и обичан“ и „Сигурен, че нещата ще се оправят“; АЗ МОГА аспектите, включващи „Да споделям с другите неща, които ме плашат или притесняват“ и „Да намеря някой, който да ми помогне когато имам нужда“.

Комуникацията между майката и детето е била следната: майката го е изслушала и му е казала колко съжالياва за това и го е утешила. После му е казала, че е постъпил правилно като е казал на учителя и че трябва да прави това всеки път, когато другото момче го прави, докато то не престане. Тя предлага да говори с учителя или с родителите на детето, но иска синът ѝ да развие чувство на независимост, затова не настоява. Момчето се е чувствало свободно да сподели чувствата си и да изслуша разрешението на проблема си. То е разбрало, че е част от решението и е искало да научи какво още може да направи.

² примерите са от чуждестранни източници

Единадесет годишно момиче разказва следната случка:

„Братовчед ми и аз се разхождахме в планината през зимата. Аз попаднах в дълбок сняг и не можех да изляза. Бях много изплашена.“

Момичето може да използва АЗ ИМАМ аспектите, „Хора, които ми помагат в беда“; АЗ СЪМ аспектите „Готова да понеса последствията от действията си“ и „Сигурна съм, че всичко ще е наред“; АЗ МОГА аспектите „Да намирам начини да се справям с проблемите, с които се сблъсквам“ и „Да намирам някой, който да ми помогне когато се нуждая“.

Развитието на тази ситуация между момичето и братовчед ѝ е било такова: момичето е опитало да се справи само, но не е успяло. Тогава е извикало братовчед си, който е бил по-напред, и го е помолило за помощ. Когато той е дошъл, те говорили за страховете, които двамата изпитват, но решили да не губят повече време и да извадят момичето от там, изгребвайки снега. Успели и решили, че им стигат толкова емоции за този ден, и се прибрали у дома.

Резилиансът е основно човешко качество, развиващо се във всички деца. Родителите и настойниците стимулират резилианса чрез своите думи, дела и средата, която създават. Възрастните, които подпомагат резилианса, правят семейната и обществена подкрепа достъпна за децата. Те насърчават децата да са по-независими, отговорни, съпричастни и алтруистични и да се отнасят към хората и ситуациите с надежда, вяра и доверие. Те ги учат как да общуват с другите, да разрешават проблеми и да се справят успешно с негативни мисли, чувства и поведения. Самите деца стават все по-активни в подпомагането на собствената си устойчивост.

Децата се нуждаят от тези умения и ресурси, когато се сблъскват с много обичайни и някои не толкова обичайни проблемни ситуации. Когато Международният Проект Резилианс за даде на деца и техните родители по целия свят въпроса какви несгоди са преживели, отговорите бяха многобройни. Проблемните ситуации в семейството, подредени по честота в отговорите, са следните:

- смърт на родители или прародители;
- развод;
- раздяла;
- заболяване на родител или друг член на семейството;
- бедност;
- преместване, на семейството или приятелите;
- инциденти, довели до лични контузии;
- малтретиране, включително сексуално;
- изоставяне;
- самоубийство;
- повторно сключване на брак;
- липса на дом;
- лошо здраве и хоспитализация;
- пожари, довели до лични контузии;
- насилствено репатриране на семейството;
- член на семейството, който е инвалид;
- загуба на работа или приходи на родител;
- убийство на член на семейството.

В допълнение към това, децата и техните родители посочват и следните проблемни ситуации извън семейната среда:

- грабежи;
- война;
- пожари;
- земетресения;
- наводнения;
- пътни инциденти;
- неблагоприятно икономическо състояние;
- статут на бежанци, нелегално пребиваващи;
- имигриране;
- имуществени щети в следствие на бури, наводнения, студове;
- политическо преследване;

- глад;
- малтретиране от не-роднина;
- убийства в близост до адреса на местоживеене;
- нестабилно правителство;
- суша.

Категориите АЗ ИМАМ, АЗ СЪМ и АЗ МОГА са обособени в следствие на откритите от Международния Проект Резилианс 36 аспекта влияещи на резилианса. Те могат да бъдат разделени в три основни групи, всяка състояща се от пет части.

АЗ ИМАМ

АЗ ИМАМ факторите съдържат външната подкрепа и ресурси, които подпомагат резилианса. Преди детето да осъзнае, кое е то („АЗ СЪМ“) и какво може да прави („АЗ МОГА“), то има нужда от външна подкрепа и ресурси, за да може да развие усещането за сигурност и безопасност, които стоят в основата, които са в ядрото на израстването на резилианса. Тази подкрепа играе съществена роля по време на цялото детство. Устойчивото дете казва АЗ ИМАМ:

- Сигурни взаимоотношения

Родители, други членове на семейството, учители и приятели, които обичат и разбират детето.

На всяка възраст децата се нуждаят от безусловна любов от страна на родителите и тези, които се грижат за него. Много е важно, когато нашето дете преживява силно травмираща за него ситуация, да чувства обичта на своите родители. Отново е важно да отбележим, че това безусловно приемане не означава съгласие и омаловажаване на неговото отрицателно поведение. Тук се включва по-скоро действителната загриженост за детето, че то може да разочита на своите родители, каквото и да се случи. В този процес на безусловно приемане голяма роля могат да изиграят и приятелите на вашето дете или други важни за него хора извън семейството. Любовта и подкрепата от

други може понякога да компенсира липсата на безусловна любов от страна на родителите.

- Ред и правила вкъщи
Родители, които поставят ясни правила и имат установен ред, очакват детето да ги спазва и могат да разчитат, че то ги спазва. Правилата и редът включват задачи, които детето трябва да изпълнява. Границите и последствията от различното поведение са кристално ясни и разбираеми. Когато правилата се нарушат, на детето се обяснява какво е направило погрешно, опитваме да разберем каква е била неговата гледна точка, наказва се, ако е необходимо, и впоследствие му се прощава и се сдобрява с възрастния. Когато детето спазва реда и правилата, то се поощрява и се отличава. Родителите не нанасят детето с наказания и на никой друг не е позволено да нанасява детето. Редът и правилата създават чувство на сигурност у детето, макар че то понякога се опитва да им се противопостави.
- Модели за подражание
Родители, други възрастни, по-големи членове на семейството и приятели, които се държат по начин, който е желан и приемлив за детето в семейството и извън него. Тези хора служат за пример какво то да прави, например начин на обличане, поведение в дадена ситуация или търсене на информация, като по този начин го стимулират да прави като тях.
- Подпомагане за независимост
Възрастните, особено родителите, окуражават детето да прави различни неща самостоятелно и да търси помощ при необходимост, помагат на детето да бъде независимо. Те хвалят детето, когато то показва инициативност или независимост, и му помагат, може би чрез споделяне на опит или диалог, да върши повече неща само. Възрастните са наясно с темперамента на детето, както и с техния собствен, и могат да регулират скоростта и степента на подкрепа за тяхното дете.
- Достъп до здравни, образователни, социални и правозащитни услуги

Детето трябва да знае, че може да разчита на определени услуги, посрещащи нуждите, които семейството не може – болници и доктори, училища и учители, социални услуги, полиция и пожарна или съответстващите на тези услуги.

АЗ СЪМ

АЗ СЪМ факторите са вътрешните, индивидуални черти, които детето притежава. Те включват чувства, нагласи и убеждения. Устойчивото дете казва АЗ СЪМ

- С добър нрав и мога да бъда обичан(а)

Детето е наясно, че има хора, които го харесват и обичат. То усеща настроенята на другите и знае какво да очаква от тях. Използва подходящата комбинация от доза темпераментност и смиреност при общуването си с околните.

- Обичлив(а), съпричастен(на) и алтруистичен(на)

Детето обича околните и изразява тази любов по много начини. За него има значение какво се случва с другите и показва това с действия и думи. Детето усеща дискомфорта и болката на другите и иска да направи нещо, за да спре или да сподели нещастията или да предложи утеха.

- Горд(а) със себе си

Детето знае, че то е важна личност и се чувства гордо от това, което е и от това, което може да направи и да постигне. То не позволява на други да го омаловажават или да не го зачитат. Когато детето се сблъска с проблемна ситуация в живота, увереността и самочувствието му помагат да се справи.

- Независим(а) и отговорен(на)

Детето може да върши дейности на собствена отговорност и да приема последствията от поведението си. Има усещането, че това, което прави, оказва влияние на развитието на събитията и приема тази отговорност. То осъзнава границите на контрола си над случващото се и разбира кога отговорността е на нечия, а негова;

- Изпълнен(а) с надежда, вяра и отговорност

Детето вярва, че има надежда за него и че има хора или институции, на които може да разчита. То има разбиране за правилно и грешно, вярва, че доброто ще победи и иска да даде своя принос за това. Детето има доверие в морала и в доброто и може да го изрази като вяра в Бог или в себе си.

АЗ МОГА

АЗ МОГА факторите са социалните и комуникативни умения на детето. Децата придобиват тези умения при общуването си с другите. Устойчивото дете казва АЗ МОГА:

- Да общувам

Детето може да споделя мисли и чувства с другите. То може да чува и разбира това, което другите казват и да е наясно какво чувстват те. То е способно да действа на базата на резултатите от общуването.

- Да решавам проблеми

Детето може да определи вида и обхвата на проблема, какво трябва да направи, за да го разреши и от каква чужда помощ се нуждае. Може да уговаря възможни решения с околните или да открива изобретателни или хумористични такива. То има упоритостта да се занимава с проблема толкова, колкото е необходимо за цялостното му разрешаване.

- Да се справям с моите чувства и импулси

Детето може да разпознава чувствата си, да ги назовава и да ги изразява чрез поведението си, като по този начин не наранява нито чувствата и правата на другите нито собствените си такива. То може също да превъзмогне импулса да удари, да избяга, да руши чужда собственост или да се държи по друг неправилен начин.

- Да преценявам собствения си темперамент, както и този на другите

Детето може да определи собствения си темперамент (напр. колко активно, импулсивно, предпазливо, готово да поема рис-

кове или точно обратното е то), както и този на другите. Това му помага да разбере колко бързо е необходимо да започне да действа, колко време е нужно да общува и какво може да постигне в различни ситуации и спрямо различни хора.

- Да търся сигурни взаимоотношения

Детето може да намери някой – родител, учител, друг възрастен или приятел на сходна възраст, с когото да сподели чувствата или притесненията си, да изучава начини да разрешава лични или междуличностни проблеми или да говори за проблеми в семейството.

Всеки един от АЗ ИМАМ, АЗ СЪМ и АЗ МОГА аспектите предлага многобройни възможности, които децата и тези, които се грижат за тях, могат да изберат, за да подпомагат резилианса. Нито детето, нито родителят ще използва целия арсенал от аспекти на резилианса, но това не е необходимо. Някои ползват повече, други по-малко. Но колкото е по-голям спектърът на възможностите, които са достъпни, толкова по-голям избор имат децата, родителите и настойниците и толкова по-гъвкави могат да са те при определяне на правилната реакция в дадена ситуация.

Личностно израстване

Преминавайки през различните възрасти, децата разчитат в различна степен на всяка от една от групите – АЗ ИМАМ, АЗ СЪМ и АЗ МОГА. Колкото повече порастват, толкова повече пренасят фокуса си от външна подкрепа (АЗ ИМАМ) към техните собствени умения (АЗ МОГА), докато в същото време непрекъснато развиват и укрепват своите собствени нагласи и чувства (АЗ СЪМ).

Също както аспектите, използвани от децата, се променят с годините, така и родителите и настойниците трябва да променят поведението си и начините за стимулиране на резилианса, за да отговарят те на етапа от развитието на детето. Това, което следва, е ръководство, описващо етап по етап подпомагането на резилианса при децата. То е разделено на три възрастоориентирани раздела, всеки един съдържащ следната информация:

Задачи на възрастта описва къде се намира детето в развитието си, какви задачи то усвоява и по какъв начин те влияят на резилианса.

Какво могат да направят учителите, училището, за да подпомогнат резилианса на детето на различна възраст.

Резултатите показват какво се случва, когато резилиансът се подпомага. Как детето се е справило със ситуацията, какви умения е придобило, какво мисли за себе си?

С времето децата се развиват с различни темпове и затова може определена информация да е полезна за по-големи или по-малки деца извън тяхната хронологична възрастова група. Един общ аспект за всички възрастови групи е, че детето е определящият фактор за това дали вие не стимулирате резилианса прекалено усилено, така че то да не може да смогва, дали то разбира и одобрява това, което вие правите, и дали научава това, което вие обяснявате. Реакцията на детето е мерилото за това доколко ефективен е родителят или грижещият се за детето в помощта си за развитието на резилианса.

Критерии за резилианс:

- способност за социализация и установяване на хармонични взаимоотношения с връстниците;
- способност за справяне с училище и овладяване на професия;
- способност да се конструира в юношеството, без сериозни прояви на тревожност и чувство на вина или други поведенчески симптоми;
- способност като възрастен да влезе в родителството без повторение на травматичния модел, преживян в детството, и като възрастен да успее да конструира своя живот с друг, по един задоволителен в сексуален план начин.

ГЛАВА 2

ВЪЗРАСТОВИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОЯВА НА РЕЗИЛИАНСА

1. Детето в предучилищна възраст (4 до 6 години)

Задачи на възрастта

Това е период на много бурно развитие при детето. То изведнъж се оказва в нов свят и започва да го разгадава. Същевременно особено в началото е изцяло зависимо от възрастния, който полага грижи за него. През този период детето придобива специфичните си човешки характеристики. Водещо е изграждането на АЗ ИМАМ и се поставят основите на АЗ СЪМ. Един от факторите, споменат по-горе като основен за придобиване на резилианс, а именно – сигурната привързаност или безусловното приемане, се изгражда именно в този период, като след време чертае взаимоотношенията на детето с другите, както и отношението към самия себе си.

Възрастта от 4 до 6 години е същинският предучилищен период на развитие. Основни задачи за детето през този период са развитието на речта, изразяването с думи, уменията за общуване, изразяване на чувства.

Мисленето на детето се характеризира с:

- примитивно решаване на проблеми
- активно въображение, но базирано на реалността, т.е. детските фантазии са свързани с неща, за които имат опит
- минимално разбиране за време и пространство

- неспособност за концентриране върху дадено нещо повече от няколко минути

Ключово за периода е достигането на детето до физическа независимост. Характерно е самостоятелно обличане, хранене и измиване. Първичните нужди на детето са тези от подкрепа. Най-често детето си задава въпроса: "Кой ще се грижи за мен?". Нуждае се от структура и сигурност. Първичните отношенията му в семейството.

Какво могат да направят учителите?

Да включат родителите

Имайки предвид, че в този период детето се нуждае най-много от грижата на родителите си, като полага основите на своята личност, опитвайте да включвате родителите в живота на детската градина. Канете родителите на повече събития не само като гости, а като участници.

Може би е добре да преосмисляте посрещането и изпращането на децата, начинът по който това се случва. Все повече детски градини отварят пространство за срещи с родителите сутрин и вечер и разговор с родителите, докато приготвят детето си. Пускането на детето пред вратата, затръшването и недопускането на родителя във фоайето, измъчва и родителя, но и детето и превръща детската градина в място, изолирано от неговото семейство. Това причинява страдание на повечето деца, независимо дали го показват, като плачат или не.

Не би трябвало да е проблем някой родител да присъства на някои от дейностите в детската градина. Да помогне, да участва, тогава, когато му е възможно. Дали въпросът за нарушаването на хигиената при такова присъствие е нерешим, или отново ще кажем – а другите деца? Важно е как родителят участва, важно е също децата да знаят, че винаги когато могат родителите им са добре дошли, ще се включат в дейностите. По този начин детската градина наистина ще е място за децата.

Чакащото родителите си дете е тъжен символ на детската ни градина. Подът е измит, столчетата са върху масите, персоналът е облечен, детето чака. Часът е 17.30, или 18, или още по-тежко - 18.30. От детската градина на колегката ми започват да звънят от 17 ч., че детето ѝ е останало само, всички са си отишли и не могат да я чакат повече. Детето страда наистина, но не защото родителите закъсняват, а защото е поставено в ролята на излишно, на пречещо.

Да приемат детето такова, каквото е и да откликват на нуждите му

Това означава на първо място да могат да разбират нуждите на детето. Те не винаги съвпадат с изразените желания. Нуждите на детето в тази възраст са от приемане, от подкрепа, от емоционална съпричастност, от граници, от постижения.

Добре е учителите да могат да споделят вълненията на детето, свързани с негови постижения; да помогнат на детето да се справи с чувствата си при раздяла и загуба, разговаряйки за тях; да разговарят с детето на теми, които го интересуват; да дават израз на чувствата си чрез усмивка, галене, прегръдка и да играят с детето; да подпомагат дейностите на детето; да го утешават, когато е разстроено; да му показват, че са доволни от него чрез похвала; да му поставят задачи и изисквания, които са по силите му; да му показват, че познават предпочитанията и навиците му; търпеливо и достъпно да отговарят на въпросите.

Детето е най-важното, и всяко дете е най-важно. Дори агресивното, „лошото“ дете. В тази възраст отношението на учителите към детето с прояви, към трудното дете е ключово. Приемете поведението на детето като предизвикателство към вашата компетентност, това ще ви накара да търсите и творите най-доброто, най-адекватното отношение към детето. Ще се учудите, колко ресурси имате в тази посока. Избирането да тръгнете към преместване на детето е пагубно за него. По този начин у него ще започне да се формира нагласата „аз съм лош“, и ако тя се превърне в устойчива, детето изцяло започва да се възприема като лошо и да се държи като такова.

Ако ви е трудно да се справите, поискайте подкрепа, консултация, обучение. Търсенето на помощ е проява на професионализъм, а не на некомпетентност. По-скоро приемането, че всичко можем и знаем е опасно и непрофесионално. Тогава винаги другите са ни виновни – родителите, децата. В действителност това е начин да се справим с усещането си за несправяне по един изключително деструктивен за самите нас начин.

Децата имат нужда от граници.

Границите са важни в човешките отношения. Доброто отношение изисква да поставяте правилата и границите с уважение и да помагате на децата да виждат смисъла от тези правила. Ако детето възприеме, че трябва да е послушно, за да се хареса на учителката, то това е естествено, но е необходимо, ако искаме да изградим вътрешна система за самоконтрол, да помагаме на детето да открие „ползата“ от правилата за себе си.

Да сигнализираш при съмнение за насилие над детето

Ако забележите физически, емоционални, или поведенчески симптоми на насилие над детето – сигнализирайте (виж тук гл. IV Признаци на малтретиране).

Важно е институцията ви да има ясна система за сигнализиране на случаи на насилие. Добре е да познавате Координационния механизъм (вж. Приложението към книгата)

Примери

Димо, на 4 години живее с майка си и баба си. Майката работи, живее понякога и сама, връзката и с детето е несигурна. Бабата е поела функциите на грижа и отговорност за детето. Тя е доста авторитарна, изисква дисциплина и послушание. В детската градина Димо има сериозни трудности. Когато иска нещо съпровожда желанието с директна физическа агресия – хапе, удря. Другите деца се страхуват от него, но се случва и те на-

рочно да го провокират, тъй като им е интересно, а и са сигурни, че ще получат защита от учителката. Вероятно се стремят към нея. Димо никога не получава защита. В най-добрия случай се опитват да го държат настрана. В най-лошия е наказан. Особено тежка е ситуацията при едната от учителките. Тя демонстративно „вдига ръце“, казва, че не е възможно да се справи (не, че тя не може, а че не е възможно изобщо) и търси подкрепата на другите родители. Те, обезпокоени за децата си, настояват детето се премести в друга група или дори в друга детска градина. Детето има много добри отношения с жена, която не е от педагогическия екип, но е от персонала на градината. Тя разказва "когато дойде при мен, няма никакъв проблем. Пита ме за папките, аз му ги показвам, отваряме една папка заедно, разглеждаме и я оставяме. Детето е спокойно. Пита за друго – отново си говорим, показвам, обяснявам, не бързам. За мене детето няма проблем."

2. Детето в начална училищна възраст (7 до 10 години)

Задачи на възрастта

Това е период, който носи промяна в живота на детето. Възможно е детето да преживее криза при прехода от игрова към училищна дейност. Децата в училищна възраст може да не проявяват толкова явно признаците на привързаност, но те имат същата необходимост от сигурна основа, каквато и по-малките деца. Деца с установена подходяща привързаност, могат по-лесно да приемат дистанцирането, което е част от ходенето на училище. За тях е по-вероятно да създадат добри взаимоотношения със съучениците си, както и да имат по-добра концентрация. Ако предположим, че детето в предходния период е изградило АЗ ИМАМ и е поставило основите на АЗ СЪМ, то в начална училищна възраст то започва да достига АЗ МОГА чрез постижения.

В тази възраст детето поема нова социална роля – тази на ученик. Играта отстъпва своето водещо място на ученето. Едновременно с това играта продължава да има важна роля за развитието на детето.

Самостоятелността на детето продължава да се развива. То вече има свои собствени задачи и дейности, извън общите в семейството. Има собствени отношения със свои връстници, които не са опосредствани от семейството.

Детето влиза в конкурентна група, в която отношението на възрастните все повече ще се определя от постиженията му.

Основни задачи пред детето в тази възраст са развитието на езиковата способност, придобиване на умения за хранене, хигиена, безопасност. Важна задача на възрастта е формирането на резиланс фактора АЗ МОГА чрез развитие на умения за общуване и междуличностни отношения, умения за личностно развитие и умения за самоуправление.

Мисленето на детето се характеризира с:

- използване на техники при решаване на проблеми, но също така и опит-грешка
- разбиране на понятията за време и пространство
- твърда ориентация за сегашно време, но все още малък усет за бъдеще и минало
- прави избори

Ключово за периода е: проява на независимост в установяването на нови отношения, изследва новата среда. Тук съществено за резилианс факторите е формиране на мотивация за успех у детето чрез постижения. Поставяне на реалистични цели – едно постижение води до следващо.

Първичните нужди на детето са от доверие. Първичните отношения все още са със семейството, но се придвижва към формиране на отношения с връстниците, създават се по-трайни приятелства с деца от собствения пол.

Какво могат да направят учителите?

Опитайте се да разберете нуждите на всяко дете Бъдете внимателни към всяко дете. Знаете добре, че отношението на детето към ученето минава през отношението на учителя към детето. Детето се чувства добре в училище, ако учителят се отнася добре към него и обратното.

Отнасяйте се сериозно към ученето на детето и очаквайте то да постига резултатите. Ако очаквате от детето да не се справя, вероятността това да се случи е голяма. Подкрепяйте детето в по-нататъшното развитие на мотивацията за успех, в обвързването на успеха с неговите усилия. Окуражавайте всяко дете, обръщайте внимание повече на успехите, отколкото на неуспехите. Преживяването на успех е най-сигурната мотивация за полагане на повече усилия.

Опитайте се да не подменяте интереса си към ученето на детето с интерес към оценките му. В тази възраст това е доста

опасно. Детето се учи - това е важното и когато човек се учи, той има право да греши. Очакването за перфектност може да пререже интереса на детето към познанието. Помагайте на детето, важно е да се научи, а не да го хванем, че не знае. Отворете пространство на детето да опитва, да се старее, да учи със своя собствен темп.

Включвайте децата във вземането на решения, това ще ги кара още повече да чувстват училището свое място. Може да стане чрез игри, рисунки, конкурси „Какъв да бъде моят клас“, „Какво да бъде моето училище“ и пр. Важно е да питате децата за желанията им и да ги стимулирате да мислят как да се изпълнят. Обсъдете с тях най-важните правила, за да бъде класът или училището мястото, което те искат. Обсъждайте сериозно, не манипулирайте децата да напишат това, което вие искате. Оставете правилата отворени, дайте възможност отново да добавят или да махат някои от правилата.

Споделяйте чувствата си с децата, казвайте им „Радвам се да ви видя, домъчня ми за вас, толкова време те нямаше; много се ядосвам когато е мръсно в стаята, вместо - много сте разхвърляни и мърляви и пр.“ Така децата по-добре разбират какво им казвате и има по-голяма вероятност да откликнат. Подкрепяйте децата също да споделят своите чувства, вместо да поставят етикети на другите деца. Например: „Много се ядосах, когато Иван ми хвърли чантата на пода“ вместо „Иван е ужасен, госпожо, всичко хвърля и рита“.

Приемете и трудните деца Приемете сериозните отклонения в поведението на някое дете като симптом и сигнал за помощ. Опитайте се да разберете какво „казва“ детето с това поведение – „имам нужда от внимание, в къщи стават лоши неща, страх ме е, не мога да се справям“ и др. Опитайте да включите детето в групата, не да го изолирате. Ако ви е трудно, потърсете подкрепа от психолог, педагогически съветник, социалните служби. **Децата в риск да отпаднат от училище** в тази възраст най-често децата, които са силно социално занемарени, или имат трудности с българския език и общата готовност за учене. Те се нуждаят от особена подкрепа и стимулиране за да останат в училище. Важно е да се разбере дали труднос-

тите в усвояването се дължат на социалните проблеми или има и други трудности. Справянето с проблема е изцяло във възможностите на училището, но при необходимост може да се търсят социални услуги като училищна подкрепа, клубове и ателиета към ЦОП (център за обществена подкрепа) каквито вече се откриват на много места в страната.

Превърнете родителите в свои сътрудници За да се случи това, на първо място сменете обвинителните нагласи към родителите като цяло и се отнасяйте с уважение към тях, само така и те ще ви отвърнат със същото. Няма нужда да си съперничите, добруването на детето зависи от отношенията му с вас и с тях.. Опитайте се също, да не говорите с родителите като с ученици. Канете родителите по различни поводи, не само когато трябва да дават пари или да ги „кастрият“ за детето им. Направете времето за срещи с тях удобно и за тях. Като го правите във време, в което те едва ли ще дойдат, вие всъщност им казвате: „Не е важно да идвате“. Търсете съвременни форми на постоянен контакт с родителите (като интернет). Превърнете родителските срещи в интересно и полезно за всички занимание. Можете, например, да поставите важна тема, да поканите някой специалист и да обсъдите насилието, агресията и възможностите за справяне по благоприятен за детето начин.

Примери

Митко, на 8 г. В клас детето е изключително разсеяно, не може да се концентрира, агресивен е. Понякога се справя много добре с домашните и учебните задачи, по-често не. При най-малкото несъгласие напада децата, често удря доста силно. Детето живее с майка си, по-малкото си братче и втория си баща, който е баща на бебето. Детето е предложено от училището за преместване. Бабата сигнализира Отдела за закрила на детето. При проучването се установява, че детето е системно малтретирано физически от втория баща. С поведението, то „казва“ „Имам проблем, страдам“, а отговорът на възрастните е „Ти си лош“. Ако нямаше такъв сигнал, детето щеше да бъде преместено поради лошо поведение. Това вероятно щеше да продължи и в другото

училище и там също вероятно щяха да се предприемат мерки спрямо поведението на детето. По този начин най-успешно се „създава лошото дете“ и след няколко години отклоняващото се поведение се превръща в естествено за детето.

Симеон, на 9 години живее в Дом за деца, лишени от родителски грижи от една година. Има трудности с владенето на български език, не се справя с учебните задачи, в час стои сам, в междучасието всички странят от него. Не може да пише и да чете на нивото на другите деца. От втория срок на втори клас започва често да бяга от училище. От дома го водят, но той после бяга. Проблемите се задълбочават и вероятността да отпадне от училище нараства.

Училище за родители в първи клас. На всяка родителска среща идват екип социален работник и психолог от КСУДС (ЦОП) и разговарят с родителите по теми, които те са пожелали. Това отнема около 30-40 минути. Забелязва се увеличаване на интереса към родителските срещи, все по-често идват и двамата родители.

3. Детето преди юношеството (11 до 14 години)

Задачи на възрастта

Това е период, в който детето става все по-самостоятелно. Предполага се, че има изграден приятелски кръг в училище и извън него. В тази възраст детето допълва АЗ ИМАМ, като вече има приятели на които може да разчита и учители, които го подкрепят. В този период при правилно стимулиране и мотивиране на детето се обогатява АЗ СЪМ и АЗ МОГА чрез реални постижения. Например: аз съм добър в смятането или аз мога да пиша правилно, мога да чета и др.

В тази възраст детето започва да се интересува и от отношението на другия пол към него. Започва един преход от детството към юношеството, който е характерен с променливи настроения.

Характерно за езиковата способност на детето в този период е вероятността езикът да изпреварва понятията. Комуникацията на детето продължава да се обогатява, налична е поетична способност при изразяване.

Мисленето на детето се характеризира с:

- предразположеност към избухливост и идеализиране на чувствата или такъв житейски стил;
- способност за преценка на себе си и света наоколо;
- мислите стават интегрирани с чувствата и предизвикват формиране на вярвания, предубеждения и предразсъдъци

Ключово за периода е: стремеж към емоционална независимост /люшкане между детството и имитиране на поведението на възрастен/, развитие на сексуалността и приемане на сексуална идентичност, емоционален смут от физическите промени.

Първичните нужди на детето са от подкрепа и самочувствие. Първичните отношения се характеризират с люшкане между семейството и връстниците.

Какво могат да направят учителите?

Разговаряйте с децата за промените В този период детето има много въпроси, относно своето физическо съзряване. Добре е и родителите, и учителите да отговорим на тези въпроси, като го предразположим и на достъпен език обясним на детето нещата, които го вълнуват и притесняват. Трябва да бъдем много внимателни с шегите си относно физическите промени при детето. Възможно е някоя шега да остави трайно негативно усещане на детето за дадена промяна в тялото му.

Помогнете на децата да харесват ученето В този период продължава и затвърждаването на положителното отношение на детето към ученето чрез похвали и подкрепа. На практика обаче, у повечето деца ученето се свързва с по-скоро неприятно преживяване, и това се отнася и за справящите се деца, а какво остава за тези със сериозни трудности. Влиянието на групата на връстниците сериозно нараства и с това училището трябва да се съобрази. Стимулирайте създаването на групи, които ще определят позитивното отношение към ученето и училището, **чрез участието им в училищния живот.**

Подкрепяйте самостоятелността у децата. В тази възраст гласувайте повече доверие на детето и когато то го оправдае, поздравете го.

В този период детето се нуждае от повече пространство за своята самостоятелност. Добре е учителите да подкрепят детето в обогатяване на умения в следните области:

- подгответе се за постепенна промяна на отношението и подхода ви към детето. Ще трябва да започнете да се отнасяте към детето като един вече почти голям човек. Подгответе се съзнателно, не чакайте да ви покажат, че “така вече не може”;
- разширете постепенно сферата на самостоятелни решения на детето – приятелите, редът в класната стая, облеклото, интересите. Оставете там то да решава. Така ще съдействате за порастването на детето и за поемането на отговорност;

- подкрепете детето в отговора на въпросите за секса, за своята полова идентичност. Много възрастни, съзнателно или не се "съпротивляват" на превръщането на детето в полово същество и забраняват определени дрехи, гримове и пр. Опитайте се да приемете промяната позитивно и да изтъквате това. Казвайте на детето, че се радвате на промяната;
- внимавайте със забраните. Имайте предвид, че децата в тази възраст, особено момчетата са силно привлечени от т.н. "рискови преживявания". Със забрани трудно ще се справите, помислете как бихте могли да удовлетворите част от тези желания в безопасна среда;
- подкрепяйте детето да проявява увереност и самочувствие, мотивирайте го да цени себе си и другите;
- уважавайте индивидуалността на детето;
- информирайте детето за начините за предпазване от нежелана бременност, полово предавани болести, включително ХИВ;
- дайте на детето подкрепа в областта на сексуалното здраве;
- обяснете на детето как законът се прилага към сексуалните взаимоотношения;
- информирайте детето какво е сексуална експлоатация и как да се предпазва;
- осигурете пространство на детето, в което само да анализира последствията от употребата на психоактивни вещества в личен, семеен и социален план;
- помогнете на детето да намери причини, фактори и лични мотиви за избягване употребата на психоактивни вещества.

Примери

Иван, на 12 години, насочен за консултация от ОЗД заедно с майка си. Майката поиска помощ за това, че от училището на сина и я накарали да подпише молба за преместване, а тя не е разбрала, тъй като страда от проблеми със слуха. Детето беше жертва на насилие продължително време, ставайки свидетел на побоите на бащата към майката, а често и жертва на насилие от страна на бащата. Беше преминало през тежко манипулиране и отчуждаване от майката, която сега отново се опитваше да върне сина си. Детето видимо показваше напрегнатост – треперене, заекване. Имаше сериозна изоставане в учебния материал и педагогическият съвет беше взел решение за преместване. По-молихме за среща и бяхме приети от зам.директор, педагогически съветник и класен ръководител. Всички бяха единодушни, че това дете не е за тяхното училище. Правени са му много компромиси, които той не е оценил. Независимо от нашите настоявания, че момчето има голям страх от преместване и уверенията ни, че ще го подкрепяме, получихме отказ, мотивиран по следния начин "нека заслужи да се върне в нашето училище и след година ще видим". Все си мисля, че училището трябва да „заслужи“ доверието на всяко дете, а не обратното. Детето не отиде в друго училище, не успяхме да преодолеем страха му и си останата последните два месеца в къщи. Следващата година се премести. След продължителна подкрепа от нас и от новото училище и на него и на майката (повече от година), когато си мислехме, че не успяваме и вероятно няма да успеем в помощта, някак неусетно започнаха промените. След една година майката дойде да ни благодари, че Иван учи в професионална гимназия, справя се, отношенията между тях все повече се подобряват.

4. Детето през юношеството (14 до 18 години)

Задачи на възрастта

През този период продължава израстване и съзряването при децата. Това е период, в който юношата или девойката стават все по-самостоятелни. Тийнейджърските години и тези в най-ранните етапи на съзряването се характеризират с преминаването на младите хора към фаза, известна като „Логически операции“, в която се увеличава възможността за осъзнаване на абстрактни идеи и логиката на мисленето става по-усъвършенствана. Такива познавателни умения е най-вероятно да се развият, ако младежът е стимулиран интелектуално и прекарва време в училищна обстановка. Ако млад човек достигне до прага на съзряването без да може да чете, на това трябва да се обърне сериозно внимание. Грамотността се цени в общността и ако липсва, то това се отразява на двата източника на резилианс - АЗ СЪМ и АЗ МОГА.

При съзряването си младите хора може да преминат през процес на преоценяване. За много от тях основна пречка е фактът, че ученето съвсем не е на почит в обкръжението им.

В тази възраст юношата започва да търси одобрението на другия пол, навлиза в интимни физически и емоционални отношения. Изграждат се по-трайни приятелски връзки. Като цяло продължават да се надграждат и трите източника на резилианс АЗ СЪМ, АЗ МОГА и АЗ ИМАМ. Този опит, който придобиват юношите оказват трайно влияние върху отношенията и действията им в зряла възраст.

Характерно за езиковата способност на юношата е използването и създаването на език за себеизразяване. Комуникацията на юношата: драмата и физическата активност са предпочитани и се възпроизвеждат дотолкова, доколкото те осигуряват социално приемане на тях и чувствата им. Поезията и романтиката присъстват в отношенията. Мисленето на юношата се характеризира с:

- разбиране на „причина и следствие“;

- могат да разбират възможности и да изследват варианти без да ги изразяват /да правят хипотези/;
- преценяване на всичко – виждат нещата в черно и бяло;
- убедени са в бъдещите дейности, но не мислят за бъдещето от гледна точка на себе си – мечтата Питър Пан;
- склонност за предприемане на неразумни рискове и неуспех в мисленето за последиците;
- символно мислене и хипотези
- развитие на критично отношение
- емоционален смут с периоди на депресия и еуфория

Ключово за периода е: стремеж към независим живот – конфликти с родителите. Юношите са его-ориентирани. Нуждаят се от зачитане на чувствата им, поверителност в отношенията. За юношата е много важен образът на тялото и сексуалността. Понякога тийнейджърите изпитват чувство за безсмъртие, създават свой стил и светоглед.

Първичните нужди на юношата са от стабилност, ограничение и сигурност. Първичните отношения са с връстниците.

Какво могат да направят учителите?

Обвържете интереса към ученето с житейските цели на юношите Учителите трябва да открият начини по които да заглавяват, развиват и поддържат въображението, интересите и находчивостта на юношите. Важно е постиженията в училище да бъдат обвързани с житейските цели на юношите. Не е достатъчно просто да възхвалявате ползите от обучението, имайки предвид особеностите на възрастта. Ако на този етап юношите могат да оценят значението на усвояване на умения, които за тях биха били полезни в бъдеще, те могат да променят нагласата си към обучението в положителен аспект. Усещането за ползотворност е една от основите на резилианса и ако младежите могат да бъдат накарани да повярват във възможността си да направят избор за продължаване на образованието си е много вероятно да се засили това усещане. Например, много младежи намират обстановката в университета по-привлекателна от тази в училище.

Привлечете юношите да участват в училищния живот Добре е да се използва ентузиазмът на юношите, който демонстрират в извън училищна обстановка като бъде съзнателно пренесен към образователни дейности в учебната среда. Например подготовката на необходимите предпоставки за едно приятно изживяване – музикален фестивал, като това включва взимането на нужните решения и определяне на начините за справяне с възникнали евентуални проблеми, както и преговарянето с приятелите и съучениците. Всичко това би допринесло за развитието на умения, като по този начин е много по-лесно да се разбере важността им, отколкото в очевидно нагласените училищни занимания.

Стимулирайте самостоятелността За развитието на резилианс в тази възраст е добре юношите да поемат допълнителна отговорност, като имат подкрепата на учителите. Постиженията в образованието също са пряко зависими от добрата подкрепа на родителите. Някои младежи се нуждаят от допълнителна помощ за обучението си. Както и при по-малките деца, наличните опорни взаимоотношения често са определящ фактор за ускореното им развитие. Стимулирането на любопитството и ентузиазма на юношите е начинът за стимулиране и на социалното развитие в по-късен етап.

Юношеството не е болест, помогнете да се създаде позитивен образ на юношата в публичното пространство Юношеството е период, в който детето се пита кой съм аз, какво е да съм жена, какво е да съм мъж? В търсенето на отговор на тези трудни въпроси могат да възникнат трудности, противоречия с учители, с родители, с възрастните изобщо. Струва си да помислим за един позитивен обществен **образ** на юношата. Непрекъснатото повтаряне на това, колко тежък и труден е този период преекспонира ситуацията.

Не съдете юношата и не морализаторствайте. Слушайте и се опитвайте да разбирате какво всъщност ви казва юношата; разговаряйте с юношата без да го съдите; поощрявайте и подкрепяйте негови решения; дайте му лично пространство и възможност да общува в приятели. **Разпознавайте проявите на псевдоавтономност.** Юношите често се опитват да се държат

като възрастни, правейки обратното на това, което те очакват от тях. Не бива да се драматизира ситуацията, а да се опитваме да се отнасяме към тях като към наистина големи хора.

Отклоненията в поведението на юношите – какво казват те? В тази възраст се пробват правилата, и писани и неписани. Това може да има сериозни последствия за някого. Ето защо е важно да направим всичко възможно да останем близо да децата, да ги изтърпим, когато това изглежда невъзможно, да не ги превърнем в свои врагове. Изключително лесно е да отблъснеш юношата, никакво усилие не се изисква, той ти поднася ежеминутно прекрасни основания за това. Но е важно да помогнем, да удържим някои от тях през това време и след това се изненадваме как за една година са се променили, изведнъж сякаш са съзрели. Понякога учителите могат да компенсират, това което родителите биха могли да направят. В тази възраст, като в никоя друга юношата има нужда от усещане за собствена стойност – то се формира от погледа на възрастния (родител, учител, треньор), който ти казва "да" като личност, макар и да не харесва всичките ти прояви.

Примери

Деяна, на 14 години, с тежки проблеми в училище, повтаряне на класа и на практика отпада от училище. Започват и бягства от къщи, съмнения за употреба на наркотици. Деяна е осиновено дете, майката е с висок обществен статус, несемейна, над 55 години, с много високи амбиции в областта на образованието. Майката проявява авторитарен стил на възпитание, ориентиран към дисциплина и наказание, не разбира проблемите в своите отношения с момичето и не желае да ги разбере, като ги прехвърля върху тези, които са ѝ казали за осиновяването, върху „гена“, върху училището, приятелите и пр. Момичето е настанено в специализиран център, посещава психолог, получава пространство да говори за това, което я интересува и постепенно се успокоява. Подготвя се и се явява на изпити за завършване на година и изразява желание да се върне в училище от следващата учебна година.

ГЛАВА 3

КАК ДА СЕ ОРИЕНТИРАМЕ ОТ КАКВА ПОДКРЕПА ИМАТ НУЖДА ДЕЦАТА?

ОБРАЗОВАНИЕ ВЪПРОСНИК ЗА ПОДРАСТВАЩИТЕ³

Като начало е нужно да има оценка на образованието към момента и да се установят всички отделни сфери, в които е необходима допълнителна подкрепа. Тази оценка трябва да бъде направена от преподавателите и, където това е удачно, от психолог. Съвместната работа с преподавателите е от основно значение и при съставянето на оценката, и при изграждането и пускането в действие на планираната намеса. Ако младежът не ходи на училище, някои от въпросите следва да се отнесат към минали училищни преживявания.

³ предложение: всеки въпросник е отпечатан на отделна страница и бихте могли да правите копия, които да ползвате в работата си

До колко младежът показва интерес към училището, университета и образованието?

Попитайте подрастващия:

- Защо мислиш, че хората трябва да ходят на училище?
- Какви мислиш (си мислел) за твоето училище? (Ако е бил(а) в различни училища, попитайте с какво се различават, какво той/тя е харесвал(а) във всяко.)
- Ако можеше да промениш нещо в твоето училище, какво би било то?
- Как се чувстваш (или чувстваше) когато влизаш в сградата на училището?
- Можеш ли да се концентрираш по време на занятията? Ако не, защо не?
- Кой е любимият ти предмет и за какво обичаш да учаваш нови неща?
- Към кого би се обърнал, ако не разбираш нещо от любимия си предмет?
- Кого ще помолиш за помощ по най-малко любимия ти предмет?
- Кое е следващото нещо, което най-много искаш да научиш?
- Мислиш ли, че има нещо, за което ти е необходима допълнителна помощ (например, четене)?
- Какво най-много би искал да постигнеш този срок?
- Ако в момента не посещаваш училище, какъв би бил най-подходящият начин да продължиш образованието си (например, университет, работа и университет едновременно, вечерно училище, частен учител)?
- Добре ли се разбираш с другите деца в училище/университета)?

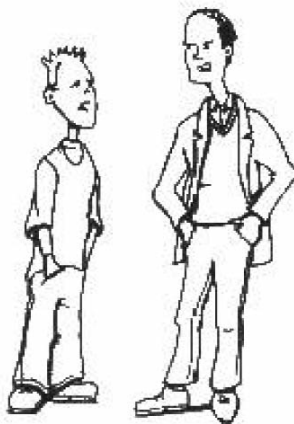
По какъв начин родителят или институцията, грижеща се за детето, се отнасят към обучението на детето и неговото посещаване на учебните занятия в училище или в университета?

Попитайте подрастващия:

- Кой знае какво правиш в училище или в университета? Ако не посещаваш учебно заведение, има ли някой, който те насърчава да продължиш образованието си?

- Кой, според теб, се интересува от напредъка ти в училище/университета?

- До каква степен са запознати родителите и/или попечителите ти с напредъка ти в училище/университета?

- Имаш ли си място за учене, което да е само за теб?
- Кой ти помага с домашните?
- Кой ходи на родителските срещи и кой би искал(а) да ходи?

Какви възможности има в по-широкото обкръжение на подрастващия, подкрепящи образованието му?

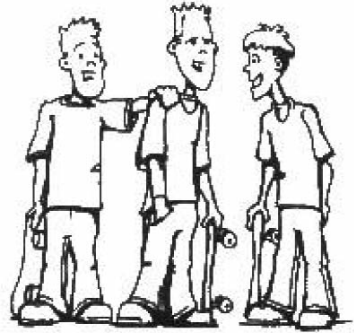
Попитайте подрастващия:

- Срецаш ли се с някого от училище/университета в извънучебно време? Ако не, би ли искал(а) да се виждаш с някого?

- Има ли (имало ли е) някой определен учител (или друг от училищния персонал), с когото да ти е било лесно да общуваш и който да ти е помагал за проблеми, свързани с училището?

- Има ли някой друг, когото познаваш, който да може да ти помогне с ученето (например леля, чичо, баба, дядо или приятел)?

- Посещаваш ли някакви образователни курсове, например компютърни курсове, и ако не, мислиш ли, че нещо подобно би било от полза?

ВЪПРОСНИК ЗА РОДИТЕЛЯ/ПОПЕЧИТЕЛЯ

До каква степен подрастващия показва заинтересованост към училището, университета и обучението?

Попитайте родителя/попечителя:

- Имате ли реална представа за моментното ниво на напредък на детето? Ако не, към кого от училище/университета можете да се обърнете за такава? Информирани ли сте за представянето на детето?

- Мислите ли, че той или тя разбира защо е необходимо образованието?

- Как бихте описали неговото/нейното преживяване в училище, например: положително; изключително променливо; с неохота; отбягване; напълно непроменено?

- Какво е отношението на детето към ученето?

- Мислите ли, че той или тя има усещане за принадлежност към училището/университета или дали е имал(а) преди?

- Смятате ли, че той/тя може да се концентрира когато учи?

- Какви са интересите на *подрастващия*? Имат ли връзка с времето, прекарано в училище/университета? Ако не, как може да се постигне това?

- В какво детето се справя добре?

- Ако детето е описвано като бавно или с прекъсвания, или със закъснения, какво според вас означава това, базирайки се на вашите знания за него?

- Какво най-много бихте искали да постигне детето този срок?

- Ако в момента той или тя не посещава училище, какъв би бил най-подходящият начин за него/нея да продължи образованието си (например, университет, работа и университет едновременно, вечерно училище, частен учител)?

- Според вас как се разбира той/тя с другите деца в училище?

По какъв начин родителят или институцията, грижеща се за детето, се отнасят към обучението на детето и неговото посещаване на учебните занятия в училище или в университета?

- Кой знае какво се случва с подрастващия в училище? Кой следи дали той/тя си върши работата по задоволителен начин? Ако той/тя не посещава учебно заведение, има ли някой, който го/я потиква да продължи обучението си?

- Кой (може да) ви помага при организирането на занимания и да ви даде идеи относно това, което е необходимо той/тя да научи занапред?

- Кой ви помага с начини, по които да стимулирате детето да учи? Какви са тези начини?

- Има ли той/тя място за учене само за него/нея?

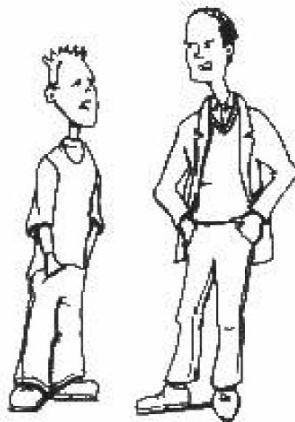
- Кой помага за уроците?

- Кой ходи на родителски срещи? Ако вие не ходите, бихте ли искали?

- Кога беше последното постижение на детето в училище/университета? Как това беше отбелязано или отпразнувано и от кого, у дома и/или в училище/университета?

- Какви са вашите собствени спомени от училище?

- Бихте ли желали вие самият/самата да имате достъп до възможности за обучение?

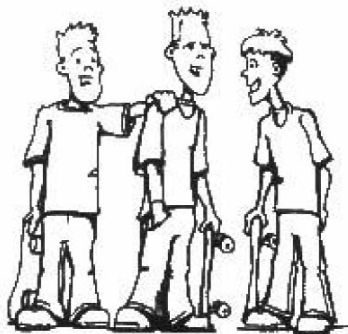

Какви възможности има в по-широкото обкръжение на подрастващия, подкрепящи образованието му?

Попитайте родителя/попечителя:

- Той/тя среща ли се с други деца извън училище? Ако не, има ли начини, по които да бъде подтикнат или окуражен към това?

- Има ли някой учител (или член на училищния персонал), с когото подрастващия изглежда да има (или да е имал) добри отношения?

- Има ли някой в обкръжението му/й, който да играе ролята на ментор при възникването на проблеми, свързани с ученето? Кой може да му/й помогне, предлагайки време и поставяйки високи, но постижими, очаквания за развитие?

- Той/тя посещава ли някакви образователни курсове (например компютърен курс), и ако не, мислите ли, че нещо подобно би било от полза

Таблица на приятелствата

Дете

Смята се, че децата в начална училищна възраст предпочитат да играят с деца от същия пол и че играта на момичетата и момчетата е различна. Въпреки това не се правят много предположения в тази насока, имайки предвид колко бързо се променят децата и колко по-малко се придържат вече към традиционната за пола си роля. Може така да се получи, че в училище детето да има приятели от същия пол, но извън него да има приятел от противоположния.

Кои са чертите от характера на детето, които помагат при създаването и задържането на приятелства:

Или дайте на детето таблицата „Моите приятели и аз като приятел“ (вж. стр 58–59), за да я попълни, или я направете заедно с него/нея. Ако това не ви се струва подходящо или не ви е осигурило необходимата информация, можете да опитате следното.

Проведете един общ разговор с детето относно това как той или тя се разбира с други деца, например, различни опростени сценарии могат да бъдат използвани, за да се види как детето влиза в група. Първо разберете с какви игри се занимават децата в училище и кои той или тя предпочитат да играят, след което им представете ситуацията: „Представи си, че когато времето за игри започне ти излезеш веднага навън, но все пак докато стигнеш до площадката за игри, част от твоите съученици са започнали да играят (неговата или нейната любима игра). Какво би направил\а?“

За да разберете кои са приятелите на детето и дали то има някой по-специален приятел, можете просто да го попитате.

Можете да направите екокарта: нарисуйте един кръг по средата на листа, който да представлява самото дете, след което нарисуйте кръг за всяко дете, което познава, на такова разстояние, на което той или тя определи.

Ако се натъкнете на негова или нейна снимка на класа, можете да я използвате, за да разберете кои са приятелите му. Също така, ако има индивидуални снимки на децата от класа, можете да помолите детето да ги раздели на три купчинки: тези, с които наистина се разбирам; тези, с които не се разбирам въобще, и тези, с които просто се разбирам добре.

Помолете детето да ви каже какво за него или нея е приятел. Ако не могат сами да ви отговорят, дайте им примери като „някой, с когото си играеш“, „някой, който живее наблизо“, „някой, който харесва същите неща като теб“, „някой, който да те изслуша, когато имаш проблем“ и т.н.

До каква степен родителската среда подпомага развитието на приятелство?

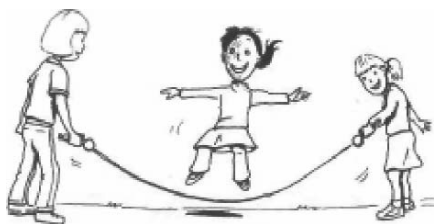
Попитайте детето:

- Някой от твоите приятели някога идвал ли е у вас да си играете?
- Имаш ли приятели, които да не са от училище, а да са деца на приятели на родителите ти или са братовчеди?
- Ако искаш да се видиш с някой твой приятел, родителите ти биха ли ти помогнали, като например, да направят те уговорката, да те закарат до неговата/нейната къща и т.н.?
- Родителите ти някога присъстват ли, докато си играете с приятели, и ако да, какво правят когато възникне спор?

Какво представляват приятелствата на детето в момента?

- Ако въобще е възможно отидете на място и наблюдавайте как детето си играе с другите деца и вижте колко време прекарва само и колко играейки си с останалите.

- Детето има ли някои определени приятели ?

- Проведете задълбочена дискусия с учителя на детето относно отношенията с връстниците му. Опишете категориите на популярните, отхвърлените, противоречивите, презираните и средностатистическите деца и попитайте как според преподавателите другите деца от класа биха описали нея или него.

- Попитайте детето: „Какви други възможности за контакт имаш с деца, различни от тези в училище, като например има ли местни младежки клубове или групи, към които можеш да се присъединиш или вече да си член?“

Моите приятели и аз като приятел

Можете да напишете каквото сметнете за добре като отговор. Ако не сте сигурни какво да отговорите, просто напишете, че не сте сигурни.

- За какво се сещаш, когато чуеш думата „приятел“?

- Защо според теб хората обичат да имат приятели?

- Какво в теб би накарало хората да искат да са твои приятели?

- Колко приятели имаш?

- Колко от твоите приятели определяш като „най-добри“ приятели?

- Какво харесваш в приятелите си?

- Виждаш ли се с приятелите си толкова често, колкото ти се иска?

- Някога притесняваш ли се, че не се разбираш много добре с други деца?

-
-
- Какво обичаш да правиш, когато си с приятели?
-
-

- Имаш ли приятели, с които не си се виждал/а отдавна, а би искал/а да се видите?
-
-

- Случвало ли ти се е другите деца да не искат да те включат в техните игри?
-
-

- Някой от твоите приятели забърквал/а ли те е някога в неприятности?
-
-

- Имаш ли приятел, с когото можеш да споделиш нещата, които те притесняват ?
-
-

- Харесват ли ти взаимоотношенията с приятелите ти в момента или има нещо, което би искал/а да промениш ?
-
-

- С кого би разговарял/а за евентуални проблеми, които могат да възникнат между теб и приятелите ти?
-
-

Таблица на приятелствата

Родител/Настойник

Кои са чертите от характера на детето, които помагат при създаването и задържането на приятелства:

Попитайте родителя/ настойника :

- Как се разбира детето с останалите ? Струва ли ви се постеснително или страхливо от тях или се разбира и си играе добре с другите деца ?
- Ако го/я попитаме „кои са най-добрите ти приятели?“, какво според вас ще ни отговори той/тя?
- Ако го/я попитаме „какво е приятел ?“, какво според вас ще ни отговори той/ тя?

По какъв начин обстановката, създавана от родителя или настойника, улеснява създаването на приятелства?

- Идвали ли са някога приятели на детето ви у вас, за да си играят?
- Той/тя има ли приятели, създадени благодарение на вас. Например, деца на ваши приятели или роднини?
- До каква степен бихте взели участие в някаква негова/нейна уговорка да се срещне с приятели?
- Имате ли възможност да го/я наблюдавате как си играе с други деца? Ако да, как най-често му/и помагате да си играе добронамерено с тях?
- Някога притеснявали ли сте се, че детето ви изглежда прекалено зависимо или незаинтересовано от другите деца?

Какви са приятелствата на детето в момента?

- Отделете известно време да обясните на родителя какво представлява самостоятелната, паралелната и груповата игра и след това го попитайте: „Разкажете ми за начина, по който той/тя си играе с други деца, колко време според вас той/тя прекарва да си играе по всеки от трите начина?“

- Обяснете на родителя/настойника: „Понякога децата описват някое дете като техен приятел и даже най-добър приятел, но всъщност другото дете не би го/я определил като такъв. Такава ли е ситуацията при вашето дете или той/тя изглежда, че има поне един добър приятел?“

- Опишете категориите на популярни, отхвърлени, противоречиви, презирани и средно статистическите деца и го/я попитайте как според тях другите деца биха описали техния син/дъщеря?

- Попитайте какви възможности има детето да се срещне с други деца освен в училище. Например, има ли местни младежки клубове или групи, към които той/тя се е присъединил/а или може да се присъедини ?

ГЛАВА 4

ПРИЗНАЦИ ЗА МАЛТЕРТИРАНЕ ПРИ ДЕЦАТА

Деца - жертви на насилие. Травмата и последствията върху психичното здраве

Сравнителните епидемиологични изследвания показват сходна честота на случаите на насилие върху деца в страните с развита система за разкриване и грижи. По данни на СЗО тя е около 300 нови случая на 1 млн. население годишно. По-често жертва на сексуално малтретиране са момичета между 8 и 12 години (D. Finkelhor, 1986). В 9 от 10 случая, насилникът е познат на детето (D. Russel, 1986). В 90% от случаите насилниците са мъже (R. Dube et al, 1988). Инцесът не зависи от степента на образование, интелекта и социалния статус на извършителя (A.N. Groth, 1982).

Тревожното е, че повечето случаи на насилие се разкриват значително по-късно от времето на тяхното възникване. Обикновено психологичната реакция спрямо насилието се изразява в това преживяването, което е наситено с негативни емоции, да бъде "забравено", да бъде "изтласкано" и изолирано от съзнанието. В действителност то не изчезва, а се отразява на целия психичен живот и намира своите проявления под формата на различни симптоми.

Съществува психологичен конфликт между защитния механизъм на психиката "да забрави" травмиращото събитие и нуждата психотравмените преживявания постоянно да се оживяват и повтарят. Именно това е психологичният механизъм, който е в основата на психичната организация на психотравмените преживявания.

Психологичната травма, резултат от сексуално насилие в детска възраст и особено в случаите, когато е с голяма продължителност, винаги води до сериозни последици върху формирането на личността и има трайни последици по отношение на цялостната психична организация на жертвата. Незрелият психичен апарат в детска възраст включва незрели психологични защитни механизми за справяне с психотравменото преживяване, които водят бързо до възникването на разнообразна психопатологична симптоматика.

1. Основни психологични последици за децата, жертви на сексуално насилие

- психопатология, свързана с "чувството за привързаност"

То се изгражда в най-ранните етапи от детското развитие, на базата на сигурността и доверието, които детето изпитва към майката или други възрастни, които се грижат за него. "Чувството на привързаност" е в основа на общуването и възможността за свързване с другите, а формирането на патологични модели на привързаност се отразяват неблагоприятно по отношение на бъдещите социални контакти.

- личностови проблеми

Незрелите психологични защитни механизми, които детето включва за справяне с психотравменото събитие, водят до прояви на психопатология и при продължителност на сексуалното малтретиране и особено при инцесни отношения, психопатологичните прояви се включват в естествения ход на психологичното развитие и нанасят трайни последици върху формирането на цялостната личност.

- поведенчески проблеми

Прояви на агресивно поведение или затвореност и изолация, което води до трудности в отношенията с другите и обикновено води до отхвърляне от групата на връстниците, което задълбочава психопатологичната симптоматика.

- когнитивни проблеми

Поради свръхангажираност с психотравмените преживявания и опитите за интегрирането им в психичния живот, често се наблюдават разстройства на когнитивните процеси, които водят до ниски постижения в училище.

- конфликт между социалните ценности и събитията, в които детето е въввлечено

Това води до преживяване на чувство за вина и малоценностни преживявания, които стават основна характеристика на личността и определящи поведението в бъдеще.

Много често при преживяно сексуално малтретиране в детска възраст, се наблюдават нарушения по отношение на сексуалното поведение. Децата проявяват засилен интерес към сексуалността, придобиват "съблазнителско" поведение, по отношение на възрастните, като смятат, че това е начинът да ги спечелят и са инициатори на сексуални игри сред връстниците. През юношеството може да се наблюдават проблеми с идентитета и сексуалната ориентация, хиперсексуалност или отричане на сексуалността, стигаща до аскетизъм.

2. Психични разстройства, в следствие на преживяно сексуално насилие в детска възраст.

Остро посттравматично стресово разстройство

Това е: "неспецифичен отговор на травматично събитие, свързано с масивна заплаха за живота, физическата цялост, телесния и психичен интегритет, придружено с преживяване за безпомощност, неразбиране и страх". Детето се страхува да остане само, наблюдават се нарушения на съня, на храненето, емоционална вялост и регрес. Това разстройство се наблюдава рядко от специалистите, тъй като обикновено те виждат децата, жертви на сексуално малтретиране, след продължителен период на практикуване на насилието.

Специфичните психични разстройства

Към тях се отнасят дисоциативните разстройства, при

които се наблюдава временна драматична промяна на личността и поведението, до разпад, придружено с психомоторна възбуда, объркваност и загуба на собствената идентичност. Обяснява се с включването на примитивни психологични защитни механизми, с цел избягване на психотравменото преживяване.

Неспецифични психични разстройства

При децата, жертви на сексуално насилие, има най-висока честота именно на неспецифичните психични разстройства (в над 50% от случаите), което затруднява работата по разкриването. Най-честите симптоми, които се наблюдават са: повишена тревожност, ниска самооценка, депресивност, поведенчески проблеми. Но за да бъдат свързани със сексуално малтретиране, се изисква висока квалификация на специалистите, които работят с детето и семейството по отношение на оценката на всеки конкретен случай. Необходимо е добро познаване на историята на детето и семейството, задълбочени познания върху детското развитие и психопатологията на развитието, подкрепата на различни специалисти, ангажирани с грижите за детето и семейството.

Важни фактори, които влияят върху тежестта и задълбочаването на психопатологичната симптоматика:

- голяма продължителност на сексуалното малтретиране;
- възрастта на жертвата;
- близостта на насилника (инцес);
- наличието на психологично и физическо насилие, придружаващо сексуалното;
- липса на подкрепа от семейството, обществеността и институциите.

Парадоксално колкото повече са регистрираните случаи на сексуално насилие, толкова по-развита е системата за обслужване и грижи по отношение на децата в една страна. Това зависи както от законовата уредба, така и от обществените нагласи по отношение на проблема. Обществените дискусии по темата повишават възможностите за разкриване на случаите на сексуално малтретиране, а създаването на система от грижи позволява да

се вземат мерки за прекратяване на травмиращото преживяване и да се предприемат специализирани интервенции по предотвратяване на негативните психологични последствия върху формирането на личността. В България все още липсват точни процедури и механизми, които да улесняват колаборацията между различните институции и специалисти, които имат отношение към проблема, а техните съвместни усилия биха подобрили качеството на грижата за децата и приложението на закона.

3. Разкриване на физическо малтретиране

Необходим е подробен анализ на историята на заболяването и физическото състояние на детето, както и установяване дали нараняването не е случайно.

Индикатори за физическо малтретиране:

От историята на заболяването

- необяснимо отлагане на търсенето на медицинска помощ;
- противоречия в съобщаваната история на нараняването;
- история, несъвместима с физическите находки;
- история за други съмнителни увреждания;
- родителят прехвърля отговорността за увреждането върху друго лице;
- родителят обяснява, че детето само се е наранило;
- многократни посещения на детето в различни медицински служби, поради наранявания;
- детето обвинява родителя за нараняванията;
- съществува история за наранявания на родителя през неговото детство;
- родителят демонстрира нереалистични и преждевременни надежди по отношение на нараняването на детето.

Физически находки

- натъртени места с формата на пръсти върху тялото, ръцете и краката, които могат да бъдат индикация за това, че детето е било силно стискано. Такива натъртвания върху тялото (отпред и отзад) могат да означават, че детето е било разтърсвано;
- натъртвания, които имат форма на ръка или друг предмет, с който детето може да е било удряно;
- натъртвания по бузите, особено при бебета, понякога съпроводени от нарушения на дермата, което може да е индикация, че детето е било стискано за лицето, докато е хранено насила или в опити да бъде спрян плачът му;
- натъртвания, причинени по различно време, напр. с различен цвят;
- натъртвания по малко бебе, което още не може да ходи;
- малки кръгли изгаряния, които може да са причинени от цигара. Случайните изгаряния от цигара са по-малко дълбоки и повече оформени като попова лъжичка. Множество изгаряния от цигара;
- насинени очи, особено когато обясненията са незадоволителни, например за падане върху равна повърхност;
- изгаряния на необичайни места или с добре очертана форма. Случайните изгаряния обикновено са с неправилна форма. Понякога е възможно в изгореното място да се види формата на горещия източник, например реотан на електрическа печка;
- следи от ухапване. Те могат да бъдат причинени от друго дете, но лекарите обикновено могат да направят разлика между ухапване от дете и ухапване от възрастен;
- вътрешните травми могат да предизвикат болка, треска, повръщане, безпокойство и затруднения при дишането;
- счупванията на кости могат да доведат до неправилно седене или стоене на детето, до неспособност да се при-

движва лесно, държане на крайниците в необичайно положение и общ вид, показващ, че детето изпитва болка;

- травмите по главата могат да предизвикат сънливост, вялост, припадъци, повръщане, изпадане в безсъзнание и кома. Детето може да бъде мълчаливо, бледо или посиняло, и да има нездрав общ вид. Очите на детето може да блуждаят. Разтърсването на малкото дете може да причини тежки увреждания на мозъчните обвивки, водещи до кръвоизливи, които могат да причинят мозъчни увреждания или смърт;
- неправдоподобни или объркани обяснения за травмите;
- нелекувани травми.

4. Признаци и симптоми на психическо (емоционално) малтретиране

Разпознаване на емоционалното малтретиране

Детето може да стане затворено и изолирано, да не желае да контактува с връстниците си и да е резервирано към възрастните.

Агресивно поведение и/или поведение, насочено към привличане на вниманието, например упорито непослушание, преднамерено цапане или подмокряне, агресивност към другите деца.

- Нарушаване на модела на хранене и сън.
- Избухвания и изблици, които са необичайни за възрастта и нивото на развитие на детето.
- Изоставане на развитието, при което детето желае да се държи или да бъде третирано като по-малко дете, например подмокряне в леглото.
- Бягане или криене.
- Неучастие в заниманията в детската градина или в училище, загуба на доверие и ниска самооценка.
- Самозанемаряване, например постоянно обличане на едни и същи дрехи, отказ да сресва косата си.

- Психосоматични болести.
- Неотделяне от възрастен, различен от родителите на детето, резервираност и страх от родителите.
- Детето не се развива пълноценно, например забавено физическо развитие, тегло и ръст под нормата, нездрав общ вид.
- Злоупотреба с алкохол и медикаменти.
- Бягане от училище.
- Самонараняване.

5. Сексуално малтретиране

Честота: Резултати от изследване в Канада показва, че жертва на сексуално насилие става всяко 4-то момиче и всяко 8-мо момче във възрастта до 18 години. Децата-инвалиди са жертва на насилие от 2 до 10 пъти по-често (Р. Баджли и съавт., 1984).

Жертвите на сексуално малтретиране са както момичета, така и момчета (3/1), от бедни и от богати семейства, с всякаква раса и вероизповедание.

Децата нямат опит и знания, за да разберат какво точно става. Към тях рядко се прилага и физическо насилие, тъй като и без това над тях възрастните имат власт и авторитет. Често повечето деца изпитват срам и вина за това, което се е случило с тях – смятат, че са се провинили и заслужават насилието като наказание. Ако насилието е продължително, те изпитват дълбок срам и вина, че това се случва именно с тях. В повечето случаи на сексуално насилие децата не получават физически увреждания. Нерядко насилниците използват заплахи и подаръци, за да се запази факта на насилие в тайна. Децата рядко дават показания или правят признания за осъщественото с тях насилие. Отричането на факта на сексуалното насилие и отричането от собствените думи за това се случва значително по-често.

Насилниците: Болшинството от разкритите насилници са мъже. 85% от децата, жертва на сексуално насилие, са имали преди това близки отношения с насилниците. При липса на на-

меса, сексуалното насилие може да продължава с години. Статистическите данни показват следните тенденции:

- 85-90% от насилниците са познати на детето.

От тях:

- 35-40% са бащи, братя, дядовци, любовник на майката, роднини;
- 45-50% са приходящи, грижещи се за децата, съседни, приятели на семейството;
- 10-15% са далечни познати или странични за семейството.

Признаци и симптоми на сексуалното малтретиране

- Възпаления, зачервявания, охлузвания и порязвания около гениталиите или ануса.
- Болка или дразнене около вагината или пениса, или ануса.
- Неудобство или трудност при вървене или седене.
- Течение или кървене от вагината или пениса.
- Болка по време на уриниране.
- Сексуални познания и/или поведение, които изглеждат необичайни за възрастта и степента на зрялост на детето.
- Сексуални игри с други деца, които показват прекалено задълбочени познания.
- Бягство, тревога, отчаяние.
- Страх от определени възрастни, избягване на другите деца.
- Разиграване на сексуални сцени чрез игра или рисунки.
- Инфантилно поведение, например смучене на пръсти, подмокряне на леглото, страх от тъмнината.
- Гняв, враждебност, агресия към възрастните и другите деца.
- Влошаване на поведението и успеваемостта в детската

- градина или училището.
- Смущения в съня и храненето.
 - Изричане на лъжи.
 - Необясними или психосоматични болести.
 - Честа мастурбация.
 - Поведение, характеризиращо се със себедраматизиране, например избухвания, поведение, насочено към привличане на вниманието, развита фантазия, истерични изблици, избухвания в плач.
 - Разкриване пред някой възрастен на частично или неубедително описание на малтретирането, което може впоследствие да бъде оттеглено.
 - Промискуитет (многобройни безразборни полови контакти), бременност, предавани по полов път болести.

6. Признаци и симптоми на negliжирането като малтретиране

- Незадоволително физическо развитие, тегло и ръст под нормата за възрастта на детето.
- Детето може да изглежда слабо и да има нездрав общ вид.
- Детето може да е апатично, бледо и със запуснат вид.
- Ниска хигиена, например мръсни, вмирисани дрехи, некъпано тяло и коса, силни обриви.
- Липса на интерес, трудности при стимулирането.
- Чести детски болести, например настинки, кашлици, диария.
- Болести и травми, за които не са положени грижи, например нелекувани инфекции.
- Неподходящо облекло.
- Детето е гладно, преяжда, когато получи храна.

- Умора.
- Детето постоянно закъснява или често отсъства от училище, по-големите деца могат да висят наоколо преди и след училище.
- Не реагира адекватно на общуването на възрастните или търси безразборно внимание от възрастните.
- Внезапно и забележимо подобрение във всички аспекти на поведението и вида на детето, при промяна на грижите за него.

Задължения на органите за закрила на централно и местно ниво и останалите ангажирани субекти по Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви или в риск от насилие

Процедура за взаимодействие при сигнал за дете, жертва на насилие или в риск от насилие /вж Приложение 2 А/

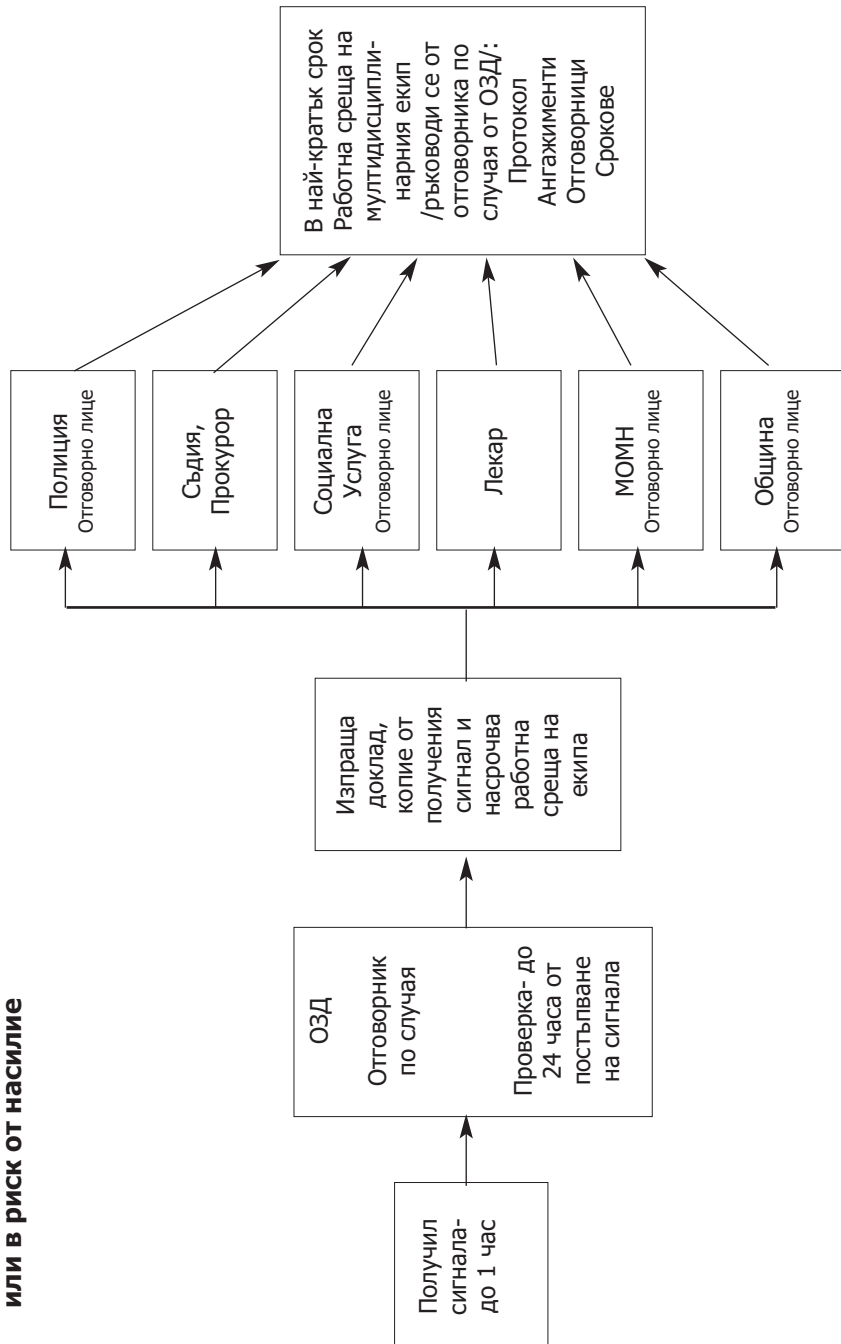
В случай, че сигналът за насилие бъде приет от някой от визираните органи за закрила – получен от ДСП/ОЗД, ДАЗД или МВР /съгласно чл.7 от Закона за закрила на детето/, той е длъжен да уведоми за това останалите незабавно до 1 час от регистриране на сигнала, включително по телефон и факс. Сигналът се изпраща в Дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на детето / в §1, т.15 от Допълнителните разпоредби на Закона за закрила на детето е дадено определението "Настоящ адрес на дете" е адресът, на който детето пребивава/.

Във всеки един отдел „Закрила на детето“ при Дирекция „Социално подпомагане“ началникът на отдела е на разположение, като той определя определен отговорен социален работник. В отдел „Закрила на детето“ се определя отговорен социален работник, който извършва проверката на сигнала до 24-часа от постъпване на сигнала. След приключване на проверката от социалния работник, ако бъде идентифициран риск и бъде отворен случай се изготвя доклад с резултатите от проверката, като копие от доклада и сигнала се представят на задължителните участници в мултидисциплинарния екип - представител/и на кмета на общината, района или кметството; представител на Районните управления на МВР по места – районен инспектор, или инспектор Детска педагогическа стая, или оперативен работник и др.; както и съобразно конкретния случай – Регионален център по здравеопазване; личен лекар на детето, представител на „Спешна помощ“, завеждащ отделение в лечебното заведение подало сигнала и др.; Регионален инспекторат по образованието към Министерство на образованието,

младежта и науката; директор на училище, детска градина или обслужващо звено, класен ръководител на детето или групов възпитател, училищен психолог (педагогически съветник) и др.; Местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни; районен съдия; районен прокурор; управителен орган на социална услуга - резидентен тип и други по преценка на ДСП/ОЗД (ако се издава заповед за извеждане на детето извън семейството и настаняването му в услуга - резидентен тип), ако и когато следва да се ползва такъв; специалист при доставчик на социална услуга в общността, ако и когато следва да се ползва такъв. Отговорният социален работник в рамките на 24-часа, необходими за проучването на сигнала, свиква по телефон в най-кратък срок работна среща на мултидисциплинарния екип.

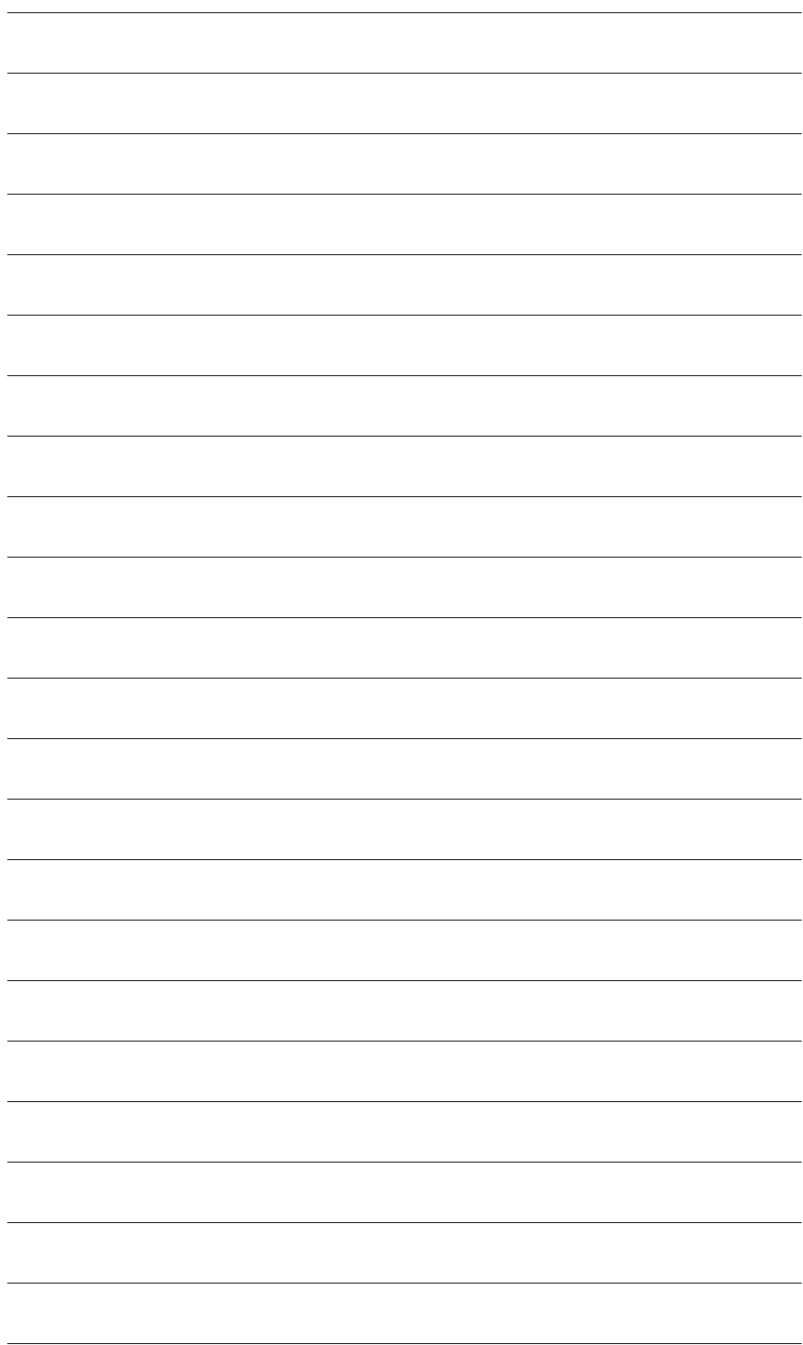
Мултидисциплинарният екип на местно ниво следва да си постави единна стратегическа цел, за постигането на която следва да изготви съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение. Всеки един от посочените по-горе участници в мултидисциплинарния екип, набелязва и предлага на останалите от екипа конкретни задачи по случая, които да изпълни, съобразно собствените си правомощия, в съответствие с нормативната уредба. Конкретните задачи за изпълнение следва да бъдат зададени така, че да може всеки участник да действа съобразно оперативната си самостоятелност, като изпълнението на конкретните дейности и задачи да бъде подкрепено от съдействието на останалите участници, в същото време това да спомогне за крайния резултат – дългосрочна цел, която трябва да гарантира в най-голяма степен интереса на засегнатото дете.

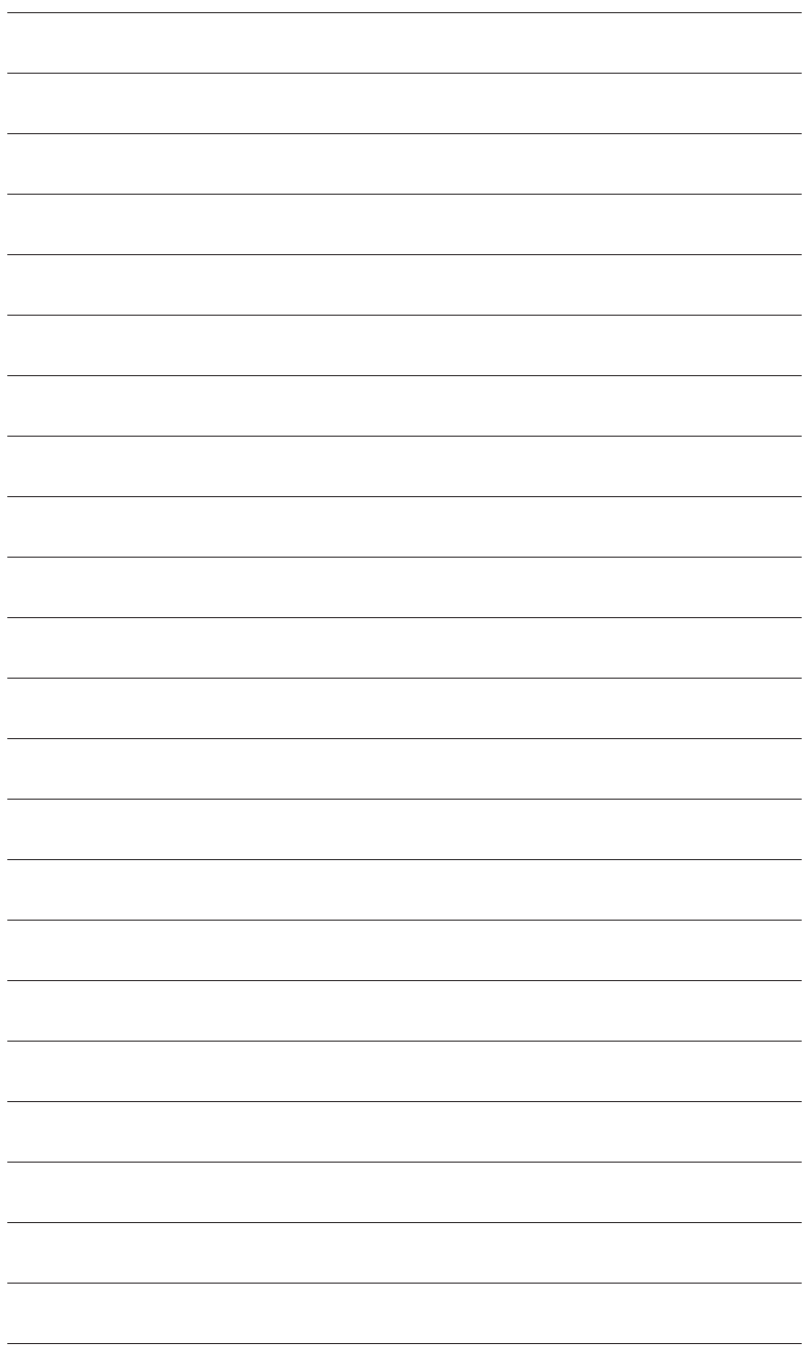
Мултидисциплинарен механизъм за взаимодействие при сигнал за дете, жертва на насилие или в риск от насилие

Процедура при кризисна интервенция

Изданието се осъществява по проект

ИНСТИТУТ ПО СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ И ПРАКТИКИ

Издава се с финансовата подкрепа на ОУК - Женева

ОАК
FOUNDATION

ISBN 978-954-90306-8-6

